

Zarzopoga

KULTURA I ZABYTKI ŁEMKÓW W POLSCE
2-3/94

Spis treści - Зміст

Do Szanownych Czytelników	str. 1
Żeby znaly - chto my... - Fecio Gocz	2
Trahiczny ricznyci - Ihor Duklanycz	4
Prośba do urjadu - Mirosław Romcio	7
Osin - Seman Madzelan	8
Muczenyk za wiru witciw - Mychał Sandowycz	10
Cerkiew w Tyliczu - Laco Samborski	16
Pamjatky, nasza duma... - Ihor Pyrcz	20
Spomyny odnoho lita - Stepan Dembickij	23
Tajemnycia wyderta temrjawi wikiw - B. Lemkiwskij	25
O tym co drażni i dzieli - Zbigniew Podgórzec	28
Ricznyci - Jakow Dudra - (wuge)	36
Dzieciństwo było ciekawe - W. Graban	38
W kręgu malarstwa T. Kuziaka - Barbara Rucka	40
Śwjato lemkiwskich tradycji - Mykoła Muszynka	41
Druha Lemkiwska Osin Tworcza - Olena Duć-Fajfer	44
Współczesna poezja Łemków - Zbigniew Siatkowski	48
Zyma w Karpatach - Seman Madzelan	55
Taky byly ich welyji - W. Graban	56
Jak mjasnyci - to mjasnyci - Teodor Kuziak	60
Narodny worożynia - F. Gocz	64
Prypowidky - W.G.	65
Z listów i gazet	66
Gorące lato, śmierć i winogrona - Jan Chowaniec	73
Lemkiwska kuchnia - Stefan Choroszczak	80

Шановны чытачы !

Приймийте з нагоды Свят Рождества Христового и Нового Року — найкращы жычыня — традицыйно: здорова, щестя всяких Благ Божых, бо од давен—давна лемківски родины, а и вшытки славянъскы вірили, же коли придути Свята а з нима Новий Рік, настает нове, краще, и хоц будеме о рік старши, все мame надію, же певно тепер сполнят ся наши мрії. Коли сядеме при велийнім столі — то не лем споминайме родину яка по світі, але и тых што бракло серед нас на все, тых што теплым словом вчыли любити свое, якы чесно выховували нас з пошаном для ближнього .

Над Карпатами синє море неба, в нім золотий спін звізд, але там Деси серед темних ялиц, ясніє звізда незвичайна, така сама як перед двома тисячами років, така сама на яку позерали Твої наєньо. Віриме, же наши діти будут тіж позерати и голосно привітати — Христос Раждается !

Редакция "Загороды"

Szanowni Czytelnicy!

Proszę przyjąć z okazji Świąt Bożego Narodzenia i Nowego Roku - najlepsze życzenia - tradycyjnie; zdrowia, szczęścia i wszelkich Łask Bożych, gdyż od dawien dawna lemkońskie rodziny, a przecież wszystkie słowiańskie, wierzyły, że kiedy nastaną święta a z nimi Nowy Rok - nadchodzi nowe, piękniejsze, i chociaż będącym o rok starsi, zawsze mamy nadzieję, że może w tym roku spełnią się nasze marzenia. Kiedy siadamy przy wigilijnym stole - wspomnijmy nie tylko rodzinę jaką gdzieś daleko w świecie... ale i tych, których pośród nas zabrakło na zawsze. Tych, którzy uczynili cieplymi słowy kochać, wychowując na uczciwych ludzi z szacunkiem dla bliźniego.

Nad Karpatami sine morze nieba ,w nim złoty snop gwiazd, ale tam g d z i e s pośród ciemnych jodeł zajaśniała gwiazda niezwyczajna, taką samą jak przed dwoma tysiącami lat, taką samą, która będąc dzieckiem oglądała Twój ojciec. Wierzę, że dziś nasze dzieci też będą szukać tej gwiazdy, i z podniesionym czołem głośno zawołają - Chrystos Raždajetsja !

grudzień 1994r.

Redakcja "Zagorody"

Zagoroda 1

Пів року тому в червці показало ся 1 — число музейного часопису Загорода. Його оціна належить до зацікавленых чытачів. Сут слова похвальны и критичны, бо так повинно быти в щырых, одкрывших оцінах, увагах якы лем могут помочы краще редактувати наступны чысла. Музейна Рада и Редакцыйна Колегія щыро приняли кожду критичну увагу в узnanю жытьевой правды, же вчыти нам ся все треба. Был план выдавать квартальник (тримісячник), але што ж зробити коли неє на таку дію фондів — грошиків бо по Новим Року будеме рахувати на гроши и злоты. Другий, осінний номер Загороды буде з зимовym — третім, лем тіж зато, же не было гроши на друк, бо роботу редакційну робиме за дармо.

Же бы з нали — хто мы...

Достаєте до рук подвійний номер (2 – 3) — на одвітаня старого и привітаня Нового Року — 1995. Виданя Загороды вяже ся з ріжними проблемами, о найголовнішым то знаете, але є и проблема з материялами якы повинны зме друкувати. Справа мовы на якій буде друкуваний материял розвязана (на якій хто надішле). Чекаме на материялы звязаны стисло з лемківском проблематиком (про сильны культуры є хто писати). Найкраще былобы, жебы друкувати по –ному, але мы знаме (як мало хто), же більшіст Лемків чытат лем по державному. Зато буде добрі хоц в несвоі мові, але про своі справы най чытают, може ся вернут ? — *Най ся вернут!* Не хочеме материялів боксерских, де вшытки вшытых бют, оплювают, вказуют выжшіст соленоі воды над солодком, и досаляют...

Дякуєме вшытким тым, якы прислали материялы и погодили ся співпрацювати з Загородом, дякуєме за листы, поздоровліня. В нашім діяню культурно — музейнім, выпуск часопису то нова історична подія. Віриме, же в будучности на таку ціль найдут ся щедры жертвовавці и помогут — як и чым зможут ! О поміч для музею и про охорону памяток нашей культуры давно тому были прошыня до вшыткых лемківских організацій. Чом были? — бо вшытки мают статутний запис про охорону рідной культуры (и той

Zagoroda 2

матеріальної – тіж). На жаль – як скажут чесни люде, одгуку не було. Знаме, же кожому тяжко існувати в теперішніх умовах, што вшытки мають труднощі фінансовы... але як гварит прислівя: *не пот даст што має але пот што хоче дати.* Єдиною організаційом що підтвердила того прислівя було Стоваришина Лемків, яке на організацію *ІІ Лемківской Осени* (спіткання літераторів – творців культури) передзначало 5 млн. зл. Красна подяка Зарядові Головному

Фото: Теодор Гоч при музейні студенці (літо 1994р.)

за розумний підхід до потреб. А пояснити треба, же музей наш од 1 липня 1994р. зас находит ся в тяжких обставинах. Уряд гміни не передовжил умовы штатного працівника. Нес кому опроваджати по музею, провадити вшытки справы організаційны, ремонтовы.

Загорода 3

Мож повісті – музей од 1.07.1994 року – замкнений! А туристи хотят звиджати скансен – музейну загороду. В таких обставинах діял 23 роки и повернул до той долі на ново. А хочеме музей дальше розвивати, збогачувати в дальши памятки. Можеме ся хвалити осяненнями в остатніх 3 – роках. А згадати належыт: Три свята *Русаля–Яна*, дві *Лемківськы осени*, пленер малярскій, выставы малярства, одягу, писанок и ишы. Самых выстав малярских в тім році было вісем(Гладишів 1, Бортне 2, Тилич 2, Зинранова 3) в лемківских осередках, жебы люди осмілити до свого, жебы знали хто мы. Выставлено праці В.Мадзеляна(США), І.Калинича и М.Пацкана, Д.Солинкы(Україна), Т. Кузяка С.Телепа (Польща).

Власти з Кросна пропонуют дати музей під опіку Музейови Історичному в Дукли, або як філію МБЛ в Сяноци. В тот час дадут допомогу, а коли ніт то треба нам покликати музейну організацію. Радте нам што дале, послухаме жычливых голосів, внесків до розвитку нашей культуры. Просиме, пиште на адресу музею або Загороды.

Фецьо Гоч – (Керівник МЛК в Зинранові)

Трагічны річниці

Коли згадуєме приємны юувілеі – 25 літня ансамблю "Лемковина" чи Музею Лемківской Культуры в Зинранові, ювілярів знаных, визначных діячів, люди культуры – треба тіж згадати ювілеі – річниці смутны, страшны в нашій історії. Были то дві світовы войны. I Світова Война – 80 років од дня розпочатя 1914 – 1994р. и II Світова Война – 50 років од дня закінчыня 1945 – 1995р. Хоц в тім році припадат 50 – років од розпочатя вызволіня Лемковины з під гітлеровской окупациі яка мала місце в осінно – зимовім часі 1944/45р.

Перша война для Лемків была часом старшим. Пришли до Карпат росийски войска – як свої, той самой віри, братя – східны славяне, витаны сердечно. Австрійски и мадярски войска палили села, брали священиків и свідомых селян до лягрів в Талергофі, Грацу Терезині. Вішали люди на придорожных стовпах, без суда и вины. Были то трагічны пережытка нашего народу, бо то не сотки а тисячи жертв

Загорода 4

терпіло и гинуло. Згадайме смерт розстріляного священика О.Максима Сандовича – мученика за віру и народ, першого в історії Лемка якого канонізувано, (але о тім никто словом не писал). Можна сягнути до історичних документів, тільки спалено наших сел, кілько загинуло вояків на ріжких фронтах. По розпаді Австро – Угорщины була надія, же Лемковина буде мала автономію, якісні права... Не стало ся так, а роки II Світової Войни повторили з не меншом силом трагедію з року 1914 – 17. До Карпат зас приходять руски войска званы совітськима як братя зо всводу. Визволяют нашы горы – рідну Лемківщину, Польшу. Тоды, 50 років тому Лемки не знали ищи што принесе тето *выволіня* ? Незнали, же за выволінем приде выгнаня з рідной хыжы и землі ! Выгнаня на всхід и захід, знищыня тотальне нашої культуры. Хоц чули люде од руских офіцерів, же коли не підеш на всхід то повезут тя на захід. Так што *перший бандит мира* – *Вісаріонович* дуже скорше обдумал зо своїма братми по вірі нашу и не лем нашу загибель. Але люде не давали віры таким словам. В тот час в середні и західні Лемковині мало кто чул про УПА, никто не пророкувал, же смерт польского генерала послужыт за претекст выселіня тисячы невинных люди, решту тых што остали в горах, *недоідженьых овечок*, в більшости старенъкых люди, жінок и діти. Молоды мужчыны браны были на примусовы роботы до Райху, тых што остали, мобілізувано до Червеной Армії в 1944 – 45р. Неправно, бо не были громадянами Сов. Союза. Ишли як охотники під агітацийом воювати протів спілного ворога. Подлуг неофіційных історичных материялів, было *тихе домовленя* воєнных політруків Ч.А. и новых польских гмінных урядів. В гмінах в яких війт підписав згоду, то воєнкоманды мали право примусово брати Лемків в ряды армії. Таким прикладом ест гміна Тилява на дуклянщині, бо з сел: Тилява, Терстяна, Мшана, Барвінок, Зіндрanova заберали до войска як охотників (хоц примусово ночами лапали), але де такої згоды не было підписане, там брати не могли: з Дальовы, Посады, Черемхы, Ліпівця, Волі Нижньої и Вышньої, Шклар – в гміні Яслиска, никого не взяли. Инакше выглядат в повіті Горлиці, Новий Санч, де активно діял Селянско – Робітничий Комітет до

січньової оfenзиви в приготовленю добровольців ити до Ч.А. Шкода. Тогдашні наши політыкеры не подумали о окремых батальонах чи полку лемківских охотників при Ч.А. лем влучыли до рядів I и IV Українського Фронту и до гнес не знаме шырше про участ, значыня наших фронтовців. Коли вертали з войны, найчастійше не находили в селі своїх родин и іхали на всхід глядати блискых. Зас тоты воякы што остали в горах, більшіст нагорожена медалями – в 1947 році під час Акції *Вісла* потерпіли и зостали вывезены на західні и півночны землі Польщы.

Молоде покоління – іх діти и внуки могут ся звідати за што сте няню, *gigу воювали*? Обі войны якых річинні згадуєме были страшны. Згинуло десятки мільонів вояків и цивільного населіня. Старчыт посмітрити на воєнны цмінтари на Лемківщині на яких хоронено вояків з обох воен. В маю 1995 буде річиння горлицкой битвы. Можна сой уявити битву о Дуклянській Перевал де в 1944 році згинуло 150 тисяч люди. До гнєска в лісах и потоках можна найти немало воєнного желіза и людских останків. Деякы памятки з того часу можна відіти в воєнній части МЛК в Зіндранові. Згадайме, же в I – Світовій Войні Лемки воювали и гинули в австрійской армії на 2 – фронтах – італияньским и росийским. В 1944р. по короткім перешколінню молодых Лемків зо всхідньої Лемківщини высылали на фронт – Карпатско – Дуклянську Операцию. З другої стороны в I Армії Чехословацкого Корпусу, як згадує ген. Л.Свобода – до 80% вояків корпусу становили Русини – Українці Закарпатя и Пряшівщины. Згинуло 6,5 тисяч вояків.

Драматичны то події. Коли про них споминаме то лем зато, жебы про трагедию народа знало молоде покоління, и жебы памятало, же войны несут смерт и вшелеяке зло народам. Істория лемківского племена про того засвідчат.

Мирослав Ромцьо

Просьба до уряду

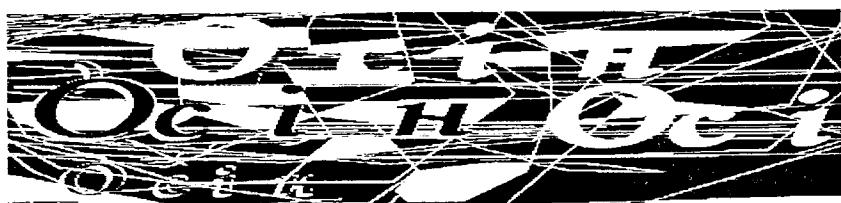
Мам років дев'ятдесят и пят
и два атаки на багнеты
на італіянськім фронті
в золотих пісках дотык смерти
а потім рускій фронт

Преч карабини преч багнеты
чи мы Славяне — братовбийці
а потім добрі було
жена и діти власний дім

До внука свого бесідую
воз вино на Службу Божу
ожен ся — не хоче
а я юж косил не буду
кожда скыбка білого хліба
обламує мі пальці (...)

Я громадянин того краю
сын вітчyzны — обчyzны
років дев'ятдесят и пят
и два атаки на багнеты
прошу вас пане уряднику
дайте мі дубів сім
на новий світ
на годину остатню
тесаний стриlistий стовп

Рудна к/Любіна 1969р.

Осін, осін, лист жовтіє, часто дробний дощык сіє

веде осін сині хмары, але зато дає дары

(зо шкільної чытанкы)

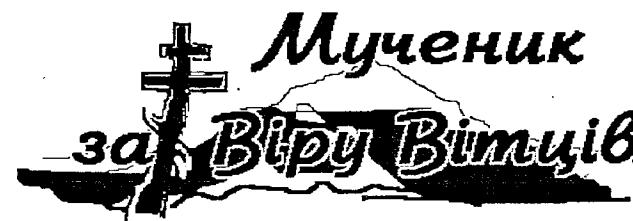
Стары Лемкы бесідували, же осін то найважнійша пора року и вымагат од газды здвоеной силы и не — доспаных ночы, жебы зо вшыткым быти готовый на довгу карпатску зиму. Юж од початку вересня управляно землю під засів озимини, котра до зими мала ся добри закоренити. В специялні робленых сушнях и пецах сушено сливки, грушки и ябка. Было то заняття переважні для молодежы в довгы осінны вечеры, а при гардій місячній погоді, з саду в сад несли ся співы и веселы жарты. Так само по кождім паліню в пецу, газдыні сушыли знаны ім грибы, якы зберали пастушки при пасінню худобы. В медже часі з молодых сосновых и букових лісів привозили "постеліня" під худобу, бо солому на такы потребы не старчало. Везли газдове з ліса ріжного роду дерево (найліпше бук) до огріваня хыжы и варіня стравы. Дровна різано и щыпано переважні при місячнім світлі, бо за дня была інша робота. Пристерано и рошено на полях лен, котрий од стебла до нитки вымагал дуже жмудной роботы. Але найважнійшом и найтяжшом роботом, было копаня компери, якых на Лемковині саджено богато. Копано мотыками и од разу ділено на три сорты. Великы, здоровы компери перезначано до ідла и саджыня, дрібну до кормління домашньої звірины, покалічену и надгнилу приготовляно в першім ряді на "пагачы" (комперяны пляцькы), котры горячы з маслом уважано за присмак.

Перед приморозками треба було ззвести з поля бураки, дынню, цибулю, чеснок и иншы "осінны дары" з огорода вражливы на мороз. Аж на самім кінці выберано карпелі, стинано головки капусты, яка в лемківській кухні занимала почесне місце. Приблизно на 5 – особову родину, квашено три 100 – кілограмовы бочки. В пістни дни споживано єй на сурово з леняным олійом и цибулью. Варено найчастіше на рідко в "варі" (капустяний сок) и мащено "запражком" (смажене сало з додатком муки и цибулі). Переважно до кождої стравы були добаваны компери, варены и "дзямены" (товчены), варены и праженые, печены в горячім попелі и варены з лупом (обаряны). Компери додавано рівнож до "книшів" – галушок и перогів. Єдним словом: компери и капуста були підставом пожывліня. В лемківській кухні хоц dakoli бракувало хліба, никто николи не одчувал голоду.

В осінну пору мешканці лемківських Карпат як пчолы, зносили до "деревяных улиів" – своіх хыж, вшытко што лем вродили управны поля и натуральны лісовы ужыткы. В Карпатах лем лінивий міг недоідати и терпіти холод, бо богата карпатска природа хоц скупо родила хліб, давала людям можливіст зобразити иншы Божы Дары. Давний Лемко, выхований в натурі, николи не заздростив "панам", же ідят "білий" хліб и пют каву, бо грубо мелений хліб и вівсяна кеселиця були для него найсмачнішы.

На вигнаню и еміграції Лемкы тужат не лем за чудовыми Карпатами, але тіж за традиційном пожывом яка ім була знана од віків. Кожда традиция має велику жытьядайну силу. Лемкам насильно єй одобрано.

Семан МАДЗЕЛЯН (Ватервлем – С.Ш.А.)

О.МАКСИМ САНДОВИЧ – мученик, є для тисячи Русинів–Лемків – в більшості розсіяних тепер по світі – символом іх трагічної долі і прикладом незалежного oddання вірі вітців. О.Максим є тіж провідником в прямуваню до духового єднання народа. Хоц минуло юж дуже часу од памятного дня 6 вересня 1914 рока, коли то О.Максим был по звірськи замучений – пошана для него росне і обнимат штораз більш круги православных вірних в Польщі і поза єй границями, часто незалежні од іх народної принадлежності.

Личніст О.Максима была и є до днес духовно близка и для вельох греко–католиків, бо іх релігійна свідомість тяжыт гу православію. Адже децидує о тым не іх формальне підпорядкування Римові, а закоренена од віків традиция Всходу. Всяке насильство на душах і свідомості Русинів–Лемків чищене віками з ріжких сторін – полігаюче м.ін. на латинізації той традиції, непризнаваню іх народної ідентифікації – вело все до трагедії. Днес, на схылі II–тисячоліття, коли зас будит ся серед народів і релігій непокій – потрібна є молитва до Всемогучого, жебы принял О.Максима до Лику Святих Мучеників і за його заступництвом зослав нам дар спокою, поєдинані і вібавлення од всякого зла.

О.МАКСИМ САНДОВИЧ є сином Лемковини, землі яка розпостерала ся по обох схилах карпат, од Попраду на заході – до рікви Сан і Уж на всході. Жывописніст гір, поросненых буйними лісами, з черкотом численных рік, потічків справлят, что земля tota поневолює своїм красом. На зламі XIX–XX століття, коли проживал ту і діял О.Максим, Лемковина була частиною Галичини, яка належала до австро–мадярской монархії. Жыло ту такої боо тисяч Лемків–Русинів.

Християнську віру приняли з Великоморавії од просвітителів

Славян – Кирила і Мефодія в другій половині IX століття. Візантійський обряд і так звана *р у с к а в і р а* утримувалися тут мідно через вікни. Полятичні взглади, а не релігійні потреби народу, привели до того, що Церков на Лемковині була в наслідстві Брестійської, а на півднівій стороні Карпат – Мукачівської Унії, вирвана з православного організму Константинополя і підпорядкувана католицькому Римові. Тим діянням започатковано коломуту в душах і свідомості Русинів–Лемків. Особливий час настал в II–половині XIX століття, коли насилено латинізацію всіхднього обряду. Викликало це одороження віроісповідної свідомості Лемків і звернення до джерел віри – православія. О.Максим Сандович – мученик є символом того одороження.

О.МАКСИМ САНДОВИЧ вродився 31(19) січня 1886р. в Жути, горлицького повіту. Родиче Максима, Тимофій і Христинна, мали велику, добре ведену газдівку; отець починав по притім функцію дяка в місцевій церкви. По закінченню тогочасної основної школи, Тимофій Сандович вислав сына до гімназії в Яслі, а пізніше в Новим Санчы, де Максим замешкала в Руській Бурсі. По закінченню четвертої гімназійської класи, вступив до монастиря оо. Василиянів в Крехові. Максим, юж як молода людина, був глибоко віруючий, оданий постам і молитві, прото тіж монастир до якого вступив, відіслався му неодповідній і неодолго (1904р.) переносився до православного монастиря в Пochaєві, який славився аскетичним життям монахів. В тім кліматі монашого життя Максим виріжнився своєму духовництво, даючи примір іншим, викликаючим загальнє признання серед начальства монастиря.

При візитації волинського єпископа Антонія, Максим за прикладне заховання був покеруваний до духовної семінарії в Житомірі, де перебував 6 років. По закінченню семінарії і заверту Тайнства Супружества з Пелягієм Григоруком, приняв 17-го листопада 1911 р. священство з рук того же єпископа Антонія. Своє релігійне післанництво О.Максим розпочав в селі Граб, де дні 2-го грудня одправив першу православну літургію. Од того часу розпочалися напасті на його особу, розпочалися завзяті переслідування. За ту саму службу Божу О.Максима покарано через ясельського старосту

гривном 400 корон і осмома днями гарешту. То не зламало вірного Отця, дале продовжал свою душпастирську місію в Грабі, Вышовадці і Долгім, мучений гривнами і гарештом. Подібним террором обніято і вірних селян, котри учасничали в Богослужіннях, або удоступняли свої хижки для молитви. Переслідування О.Максима через австрійські власти насилувалося з кожним днем; аж коли стверджено, що його не дастся тим способом зламати, арештовано го в марці 1912р і осаджено в львівській вязниці як винного за підпільну працю на річ Росії. В тим часі увязнено тіж православного священика Ігнатія Гудиму, студента Василя Колдру і журналіста Семана Бендасюка. Отця Максима брутально трактували в вязниці. Вязенни власти не узнавали його священьства; здерто з него священний одяг, одобрано книжку до молитви – што гірше, уміщено з посполітими переступцями, котри знушилися над ним.

Внутрішня доброта О.Максима, милозвучність голосу, а передо вшитким скромністю, простота, тихість, справили, же люде які під час процесу ся з ним зіткнули (в тім і суді), дішли до внеску, же чоловек з таком натуром не може быти нечесном людиною. Минули два роки од дня арештування. Підсудним грозила смертна кара – обвиняно іх зрадом стану.

Процес во Львові продовжался од 9 березня до 6 червня 1914р. обсервуваний через заграницьких кореспондентів. Присяжники єдноголосно узнали вшиткіх підсудних за невинних.

Дня 7 червня 1914р. О.Максим Сандович з послабленим здоров'ям виходить з вязниці і вертається до рідного села – Жути, витаний через родину і бlyсків. Та лем короткій час суджено му було передоважати своє післанництво.. Неодовго зачала ся війна і австрійські власти зас гарештували О.Максима – тепер разом з бременном женом і вітцем. Привезено іх 28 серпня до вязниці в Горлицях. Шестого вересня рано, виведено Отця Максима з вязенної камери на подворець. Осьвідчено, же сказується го на смерть через розстріляння.

Выпровадил го на вязенний подворец ротмістр жандармерії Дітріх. О.Максима, зо звязаными руками, уставлено під стіном. Перед ним стало п'ятьох стрильців. Серце зазначенено крейдом. На тот видок з вязенних вікен далося чути крик і плач осаджених там Русинів.

На знак Дітріха жовніры піднесли карабини. О. Максим встygнул выповісти слова: *Най жыє Свята Русь і Святе Православіе!*

Оддано сальву, та небыла она смертна. Ротмістр добил лежачого на бруку Мученика, стриляючи з пістолета в голову. Плач замінил ся в голосну молитву... Тіло О.Максима в ночы скрыто закопано на горлицкім цминтарі. В 1922 р. за справом Лемківского Комітету в Америці и стараньем Тимофія Сандовича, доконано екстремумі і перевезено до Ждыни. Гріб О.Максима на ждыньским цминтері стал ся через слідуючи рокы місцем релігійных стріч православных вірных з Лемковини і зо світа.

Доля родини Мученика -- то терниста дорога Русинів--Лемків в tot злопамятний час Народной Голгофы. Бременну Пелягію Сандович вывезено разом з тестем Тимофійом до Талергофу. Там вродил ся сын О.Максима -- охрещено го іменом... Максим.

В 1937 р. молодий Максим приняв в Варшаві Таїнство Священства з рук митрополиты Діонісія. Продовжал аж до своїй смерти (8 липня 1991р.) діло свого Вітця Мученика -- служив вірі вітців -- православію.

О.Максим Сандович стал ся для Русинів--Лемків символом привязаня до традиції і віри, символом мученичества народу. Зродил ся культ його ясніючої лічности. В меджевоенным часі дуже парафій на Лемковині вернуло до православія. Во слідуючи вересньовы річниці одправляно в тых парафіях Богослужыння, ставляно ювілейны кресты і памятники. Особливо торжественно обходжено в 1934 р. 20-річницю смерти О.Максима -- на місци торжества , в Чорnym, поставлено памятник, захований до днес.

На чужыні, особливі в Америці, де шмарила Лемків тяжка доля, О.Максим стал ся символом релігійной і народной ідентичности. Ювілейны торжества , посвячены трагічным подіям з часу I-Світовой Войны, коли тисячы Русинів--Лемків гноблено і мордувано, были в Америці все міцно звязаны з особом Мученика О.Максима. Його іменем называно старечы domы, сиротинці, православны братства.

1.Лемківска Голгофа – місце похороненя Св.Отця Максима.
2 Місце егзекуції – подворец горлицкого суда.

Там де били Лемкы — портрет О.Максима находил місце серед святих ікон. По II-Світові Войні (не менш трагічній для Лемковини), коли Лемків вигнано з рідних гір, окрадено зо вшыткіх святощі — О.Максим ріс до ранги символу. Лемкы одорваны от Вітчизни не мали можливості продовжвати своїх традицій, одзначати культу, та пришол час ... в Горлицях побудувано і посвячено Його Памяті Церков Святої Троїці. В маю 1994р. Синод Єпископів Православної Автокефальної Церкви в Польщі постановил прилучити О.Максима до лику Святих Мучеників. Слава Всемогучому !

Михал Сандович (внук О.Максима) Варшава

Торжество канонізаціїне одбыло ся в Горлицях — Ждыні 9-11 вересня 1994р. Приїхало пару тисяч люди з ріжких сторін світа. Вшытки хотіли ся поклонити праҳу мученика О.Максима. Заїджали до Ждыні, клали вінки квітів, молили ся в місці де станули три велики хрести — Лемківска Голгофа — місце похороненя святого. Над горами світило осіннє сонце, ледво, ледво огрівало землю, на котру падали листя і тіни птахів які шыкували ся в далеку дорогу. Сумни то були дни. (Ред.)

*Кому з вас
не былобы жаль
двадцет вісем квітучих весен...
Вчера могильу прикрасило жовте листя
гнєска — білий сніг
над ним золото-синя чаша неба
Велкы и малы духом
тягнут за собом шлід боканчів
идут змерзнены кости людства
Може зайдетe через одніїи двери історії
бо-ж и порох порохови
нерівен
(вуге)*

Cerkiew w Tyliczu

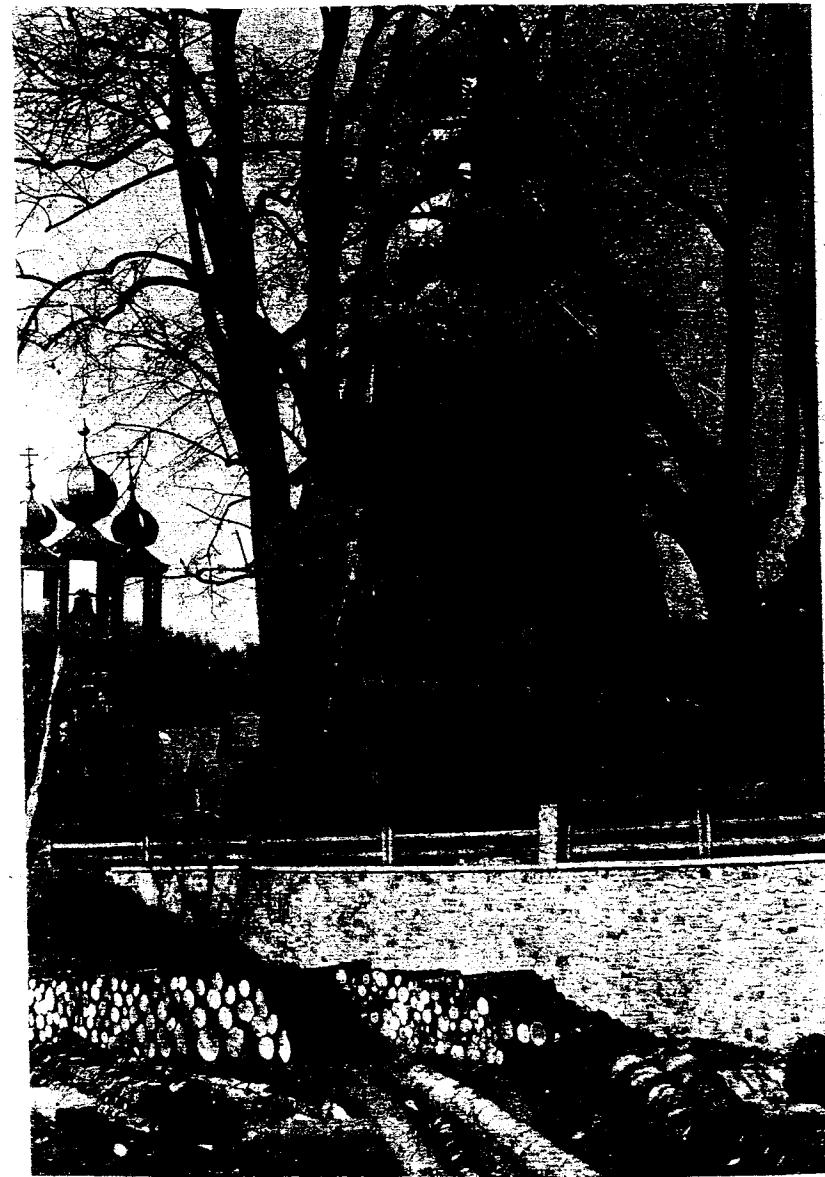
Cerkiew p.w. ś.s. Kosmy i Damiana wznieciona w 1743*, wg. innych źródeł 1738-1744 r. kilkakrotnie odnawiana i przekształcana m.in. w 1780 (być może z tego czasu kaplice i obecna wieża), w 1889, i gruntownie 1938 (z okazji milenium 950-lecia Chrztu Rusi) oraz obecnie w I poł. lat 80-tych (wymiana pokrycia, ogrodzenia).

Budowla trójdzielna, drewniana, konstr. zrębowej, przy nawie symetrycznie usytuowane dwie czworoboczne kaplice, niższe od niej. Prezbiterium zamknięte trójbocznie, duża nieproporcjonalnie wieża słupowo-ramowa o ścianach pochyłych, z pozorną izbicą. Dach nad prezbiterium kalenicowy, wielopołaciowy, zwieńczony wraz z kopułą nawy niskimi, baniastymi wieżyczkami; nad kaplicami dachy kalenicowe, trójpłaciowe. Helm wieży baniasty, zdwojony z pozorną latarnią i kopułką na wydatnej podstawie namiotowej. Wewnątrz w nawie i prezbiterium pozorne sklepienia zwierciadlane, w pozostałych pomieszczeniach stropy płaskie. Polichromia wewnątrz figuralna i ornamentalna z 1938r. (w nawiąz. do Jubileuszu 950-lecia Chrztu Rusi). Wyposażenie cerkiewne: ołtarz w prezbiterium późnobarokowy z I poł. XVIII w. w nim ikona MB z Dzieciątkiem z tegoż okresu, w drewnianej sukience. Ikonostas p.barokowy z I poł. XVIII w. z ikonami współczesnymi

oraz XIX w. zdekompaktowany. Ołtarz boczny rokokowy z obrazem św. Barbary (wg. trad. pochodzący z obozu konf. barskich) Ambona z malowanym, ruskim wizerunkiem św. Jana Chrzciciela połączona z konfesjonałem rokokowo-klasycystyczną XVIII w. Krucyfiks barokowy - ludowy. Pacyfikał klasycystyczny z I poł. XIX w. Dwa świeczniki trójramienne (trianguły) XIX w. w stylu Rejencji. Świecznik kryształowy, klasycystyczny. Krzyże-relikwiarze i ryngrafy z MB rokokowe. Lichtarze drewniane: cztery rokokowe, osiem rokokowo-klasycystycznych. Obrazy w. XVIII-XIX: Ukrzyżowany ponad czystcem; św. Joachim; złożenie do grobu. Dzwonnica wolnostojąca zbudowana w 1938 r. z kamienia, zwieńczona 3 baniastymi wieżyczkami. Dzwon odlany zapewne w XVIII w. W murze frontowym krzyż trójramienny z napisem: ЮВІЛЕЙ ХРЕЩЕНЯ РУСІ 988-1938. Przy cerkwi stary cmentarz z wieloma zwracającymi uwagę kamiennymi nagrobkami m.in. dziekanów, proboszczów parafii, więźniów obozu w Talerhofie (1914-1917) znanych tylickich rodów, otoczony wspólną z cerkwią murem kamiennym. Obok kaplica cmentarna, czworoboczna z dachem kalenicowym, dwuspadowym; reszty malowidła ze sceną ukrzyżowania w obramieniu rokokowo-klasycystycznym.

Historia Tylicza jak wielu osad beskidzkich jest niepełna. W zależności kto podaje informacje, choćby były one najbardziej naukowe, wyczuwa się stronniczość. Tylicz w czasach przed-kazimierzowskich nazywa się Orawą lub Ornawą wg. danych w roku 1241 złupili i spalili go Tatarzy. Leżąc przy odwiecznym trakcie handlowym wiodącym przez Przełęcz Tylicką na Słowację i Węgry, nabiera dynamiki gospodarczej tak, że w roku 1363 K.Wielki nadaje Tyliczowi prawa miejskie, jednocześnie uposażając parafię rz. kat.(zapamiętać należy, że w 1340 przyłączył ziemie Rusi Czerwonej do Korony). Od 1391 r. należy do biskupów krakowskich, darowany kościołowi przez byłego schizmatyka Władysława Jagiełłę. A co to miało działać się do 1612 r. z założoną przez króla rz. kat. parafią? Ot, po prostu była założona, a że lud boży był innej wiary, toć kościoła nie potrzebował - takie możemy snuć domysły.

Biskupi krakowscy uporawszy się z Muszyną powtórzyli misję w Tyliczu na co są już ściślejsze dowody. Po powtórnej

Tylicz - widok na cerkiew i dzwonnicę od strony południowej.

lokacji miasta(1612), b-p Tylicki w roku 1636 zamkna cerkiew i wypędza Rusinów z Tylicza (prawosławnych), którzy po 1596r. nie przyjmują Unii Brzeskiej (Łemkowszczyzna przyjmuje ją niemal ze stuletnim opóźnieniem, w roku 1692.). Prawo pozostania w mieście mają ci, którzy godzą się z jej warunkami. W tym miejscu można zacytować fragment książki dr K. Pieradzkiej *Na szlakach Łemkowszczyzny* str. 56-57:

*Komisja specjalnie delegowana przez b-pa J. Zadzika zbadała, że wina sporów leży po stronie Rusi i wypędziła Rusinów z miasta, cerkiew im odebrała, obróciła na kościół. Role popów do własności księdza rz. kat. zostały przyłączone. Ordynację b-pa kończyły takie oto artykuły: Aby wszyscy w kościele bywali, a sześciu grzywnami karani ilekroć któryby nie był na pokropieniu, gdyż i chorągwie nie ma kto nosić koło kościoła, gdy się procesja odprawuje... Oraz ...odszczpieńców tj. schizmatyków w Państwie tym naszym być nie ma - inaczej nam przyszło takowych gardłem karać dobro ich confiscując.****

Myślę, że to znamienne i czytelnie sytuację obrazujące słowa. Niektórzy twierdzą, że historia lubi się powtarzać. Rzeczą ciekawą jest fakt, że pomimo sporów religijnych ze schizmatykami, katolicy w Tyliczu nie utworzyli odrębnego cmentarza. Plan katastralny*** Tylicza z 1846 przedstawia cmentarz jedynie przy cerkwi. A może pochówki miały miejsce w Muszynie? Dane z 1936r**** podają, że Tylicz liczył 1186 Łemków, 370 Polaków, 216 Żydów(w tym czasie Muszyna 2979 osób). W okresie m.wojennym Łemkowie na terenie gm. Muszyna-Krynicę*** stanowili 70% ludności, (Polacy 25% inni 5%). Natomiast odsetek ten poza w/w miastami wynosił od 90 do 100%. W latach 1945-47 Łemkowie zostali wysiedleni.

Laco Samborski

*Łemkowska Architektura Drewniana... - R.Brykowski

**Prawosławna Diecezja Przemyska w latach 1596-1681 M.Bendza

***Sądecczyzna południowo-wschodnia str. 112-134 PWN Kraków

****Schematyzm Apostol.Administr. Łemkowszczyzny z roku 1936

Памятки, наша дума – наш обовєзок!

(далша част з попереднього номера)

Маме на Лемківщині ищи богато забытых цмінтарі а на них поперевертаных, поламаных хрестів. Часто літом не знаме про них, бо затоплены в зеленім гаю дерев, котры на них выросли — мовчат. Лем вчасна весна і пізна осін одкрывают перед нами тот смутний закуток вічного одпочинку. Нам треба быти присутними, не лем в місцях де наших найближших гробы, але и в місцях о которых вшытки забыли. Не вільно нам дати призволіня на токо, жебы памятки, а специяльно церковного містечства, зникли з краєвиду Лемківщины. Повинно нас стати іх охоронити. Мусит то быти роблене систематично и в спосіб зорганізуваний. По перше треба подумати над покликаньом Комісії Охорони Памяток в опертю на вшыткіх лемківських організаціях. Діяння Комісії оперте было бы на статутнім записі про охорону памяток. Координувала бы она вшыткы справы організаційны, правны и фінансовы. Мала бы в терені (по наших селах) своїх представників. Своім обсягом обоймувалася бы терен Лемківщины, а в першій черзі гміни: Устя Горлицке (Руске) Креницю, Мушкину, Санкову. Комісия повинна зостати покликана як найскорше, по одповіднім зображеню (форум) на котре наши організації, а то Обєднанє Лемків, Стоваришия Лемків, Громадяньський Круг Лемків и Рада Музею Лемківской Культуры — выделегуют своїх представників. Запросити належыт голову Суспільнай Комісії Опіки над Памятками Церковного Містечства, пана Богдана Мартинюка з Варшавы. В тім місці хочу погратулювати и подякувати пану Мартинюкови, што його стараньом богато доброго зроблено на наших, и не лем наших цмінтарях. Остатньо, naprawы и консервации хрестів на цмінтарі в Смереківци. Попередньо в Чорнім, Гладышові и Ждані. Велике Боже Заплат!

Вспілна ініціатива и робота вшyткxх організацij, дозволит нам змінiti гнесьню ситуацijу, дозволит подумати о зvyklyx — жывотных спраvaх, без огляду на rжницю погляdіv. Круг Товариства Opкы над Забытками, які дiял до того часу. В моi самокритичнi oцiнi, не oсягнуv замiреных цiлiв, бо и немiг, в ситуацij, коли не дуже кого тoта робота iнтересувала. А то наш обовязок !

Фото: Камiнna рiзba Матери Божой з Дiтьятком на старiм цмiнтари в селi Воловець — побiч вyросли грубы дерева.

Од давна мрiю o тiм, жеby кожного року в часi од весни до осени спottykati ся ближе наших памяток, которы сут на округ нас. Может то будут для некоторых из нас мiсця на Лемковинi, на которых ищи наша нога не поступила, а очы не вiдiли ? Мiсця, де лем похyleний трираменный хрест, чи знищена придорожна капличка, засвiдчают, же давно ту жили Русины — Лемки, бо село юж не iснue. И там нам треба быти, бо то тiж наша прадiдвска земля, и хоронити останкы нашей культуры. Належало бы в мiсцях де крижуют ся туристичны шляхи (стежкы), поставить одповiднi iнформациi про село, церкву, якы не iсnуют, а колиси там были. Оживити хоцбы памят !

Уважам тiж, же там де неe наших людi, никто не мешкат лем залишили ся наши памятки — в першiй черзi перепровадити iнвентаризацию (описовu и фотографiчну) тых памяток. Недопустимо до того, же гыне придорожний хрест а мы o тiм не будемe знати. Така iстория мала не єдно мiсце на Лемковинi. Три роки тому при дорозi з Гладышова до Ждынi пропав камiнний хрест. В селi Чарна коло Устя знищены хресты на цмiнтарi вынесено, землю вырiвнано i поставлено в тiм мiсци символично — деревяны. То є цмiнтар забытковий, а мiсцевы осадники загаздували так як ся iм подабало. Так дале быти не може ! Про такы замiры треба нам знати завчасу и не допустити в пришлости до таких злодiянъ. Треба лем на своim теренi звертати увагу на то то што ся дiє, а в припадку загрозы наших памяток од стороны людi, завчасу повiдомити — думам, же tym разом Комiсию Opкы над Памятками, якой адреса буде публiчно подана.

Наш заклик — Ратуйте, є актуальний на гнеська и на заран !

Ігор Пирч (Квятонь — Польща)

Був сонячний, липнєвий день 1975 року. Перебував я в Зиндранові у п. Федора Гоча з групою українських студентів, учасників "І Рейду Карпати". Група нараховувала біля 20 осіб з цілої Польщі. Я був студентом третього курсу Гданської Політехніки.

Спомини одного літа...

Цього дня відпочивали ми після переходу з Команьчі. Після обіду поїхав я з паном Федором славетною, старою "Волгою" – комбі до Баниці біля Гладишова. Пан Федір знав мене добре. Бував я в музею скорішши мандруючи по Лемківщині з моїм вуйком які є родом з Лося. Щайно в той час почув я в перше про пам'ятник Жертвам Талергофу, котрий стоїть в селі Баниця. Він дійсно там лежав, перевернений в придорожнім рові, з зарослим мохом написом. Пам'ятник там пропадав, заростаючись бур'янами і травою, з року на рік заглиблюючись щораз більши в землю. Кам'яний пам'ятник був дуже важким. В двог не змогли ми його двигнути. З поміч'ю прийшли нам місцеві Цигани. Вони охочо помогли нам перенести камінь в машину і почалася дорога в Зиндранову так важка і небезпечна що в друге не хотівби я пережити. Надійшов вечір, потемніло а гамульці у наші "Волзи" перестали слухатися водія, просто машина була так перевантажена, що ломнули гидравлічні проводи систему торможення. Темно, гори, машина не тормозить – трагед'я. Ми нашли методу "з горба на горб". Я біг вперед на найближчу гірку, розганяючи з дороги овець і корови які люди гнали до домів, а пан Федір розганяв дешо машину, но тільки так щоб доїхати до наступного горба де я стояв і махав що дорога очищена. Втомлені, з душою на плечах, в мокрих сорочках і не тільки, ми побачили перші хати вже сплячої Зиндранови. Думаю що тим чином вратували ми, думаю один з останніх пам'ятників вшанувуючий пам'ять наших найбільш національно свідомих предків які стали в'язнями австрійського концтабору у

Талергофі. Ця пам'ять усе була жива у моїй родині. Мій дідо часто згадував свого покійного батька Івана Тимця з села Гораєць що на Любачівщині, який помер у Тальергофі в 1917 році, а його сини в цьому самому часі воювали за цісар'я в Італії.

Пам'ятник стоячий тепер у відомому, згідному місці – Музейній Загороді – буде ще довгі роки пригадувати нам і нашим нащадкам про один з трагічних моментів нашої історії і таких як мій прадід.

Степан Дембіцкий, (Ельблонг – Польща)
П.С. Сьогодні село Баниця не існує. Пропали розвалини баницької часовні та заросли кущами – навіть Цигани відійшли десь далеко... (ред.)

Фото: Памятник "Жертвам Талергофа" в Музейній Загороді в Зиндранові (привезений 20-літ тому...)

ТАЄМНИЦЯ

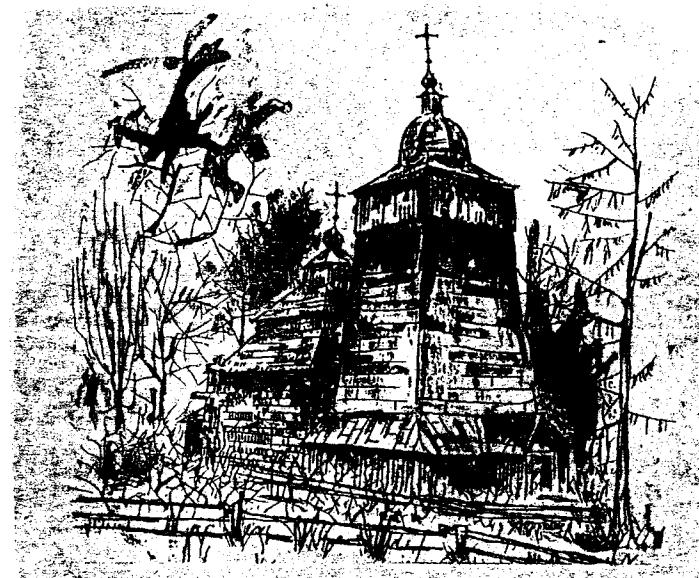
відкрита таємні віків

Недавно, бо під конець 1991р. закінчено головны ремонтовы роботы при церкви в Волівці. Бесідуючы о головных ремонтовых работах, мам на думці ремонт конструкціі съцін (выміну згнилого дерева и піднесене од стороны півночы обніженого зрубу). На одновління чекат ищи внутре церкви (в тім треба не лем одновити але и одтворити на новім дереві поліхромію, а и розписы над головном навом) знищены по выселіню Лемків (рабунковыма бандами, котры вкрали зо святыні бляху а дошы зробили свое). Тым ём розпочал, але не мам заміру писати о ремонті церкви. Зачынам од того лем зато, же при тій нагоді, коли зорвано дощкы старого шалюнку, показал ся закрытий напис. Даколи, як будете в Волівці можете го найти над дверми. Коли будете входити з дзвінниці до середини церкви, смотрте втводы на надпороже – бельку західного порталу. Што там взріте повім вам юж тепер, а вы справдте чи дійсно так єст! Напис тот завсе буде одкритий хоц його чытальніст на жаль слаба – писал го ктоси хыбаль угльом Волівчане гварят, же як лем вказал ся з під той шалюнковой дощкы на денне світло, был барже контрастний и выразніший. Тепер кус приблід, хоц мам тиху надію, же час (коли доховал го до гнесьніх днів) далі буде го щадити. Потверджам, *треба дуты на студене*, зато ём го запер в зимці. Тот коротіцькій напис єст цінном для нас відомостю – хтось там записав лем рік будовы той церкви! Тота коротка але так цінна для нас відоміст так записана нашыми предками.

Рек^воз А^У^З^С

Хоц то не чужа мова, хоц то мова наших предків (называеме ёй старо-церковно-словянськом мовом) треба нам тот напис перевести на нашу гнесьнію мову. Або повім інакше – мусиме ся го навчыти чытати. Што ж, жебы ся не розводити, таке скороочыння як Рек мож хыбаль приняти за слово *rіk*. Буквы В^{оз} в

нашій мові дадут слово божий, но а решта лем самы чысла, а то: А – 1000; Ф – 700; Ї – 60; и Ѕ – 6. Мы гнеська бызме записали то так: *Rіk Божий 1766*. Адже тот напис хоц коротіцькій має для нас барз велику вартість, бо він прецін поміг нам выдерти тэмряві віків таємницю народин волівской церкви. Може дахто з

Церков в Волівці (з циклю "Творчіст молодых") – Рис.Петро Квока.

читачів буде мал сумнівы што до того, чи то справді 1766р. єст роком будовы той церкви. Знам, а може відлисте в старых лемківских хыжах трираменний хрест, при нім рік будовы той хыжы вырізаний на трагари? Може відлисте и тот напис з датом будовы поворозницкой церкви (Mikola Kiernozicki AN DNI -чытайте Anno Domini, што значыт року божого БЛ – 1604) чи ганчівской (Jakow Hancowski (...) Anno Do. 1644) є вытятне не над дверми а в середині церкви. Так дійсно є, але в Волівці могло быти інакше. Написы такы нашли бысте на західних порталях в інших лемківских церквах;

хоцьбы в сусідній Святкові Великі (1757), неіснуючій церкви з Незнайової (1780), Рихвалді-гнесьні Овчары (1653).

Тот рік будови – 1766, не був знаний в дотеперішній історіографії волівчанської церкви. Шематизм Апостольської Адміністрації для Лемківщини з 1936р. поступує з том церквом як з молодицьом и нехоче постаряти єй, датує на 1880р*. Адже омолодла о 114 років. Рік 1880 може быти правдоподібно записом не будови, а грутовнішого ремонту. Таку саму метрику виставлять для ней Кармазин-Каковский**, Т.Спісс***. Правильно оцінил єй вік в численних працях Р. Бриковські****. Перепровадил він порівнальний аналіз ріжких церкви побудуваних в XVIII віку и ствердил, же и тата в Волівці приналежить до той групи. Він перший, хоць незнал того напису, ствердил на підставі порівнань стилем, способу будови и зарахувал єй до церкви XVIII-вічних, *że wznieciona zapewne w ciągu XVIII wieku******. Логічно подумал, же як подібна то не лем зовнішнім виглядом але і віком.

Бог одкриваючий тоту коротіцьку інформацію о волівчанській церкви позволил нам дійти правди. Зато од тогож 1766 року треба нам рахувати єй вік и од тепер не буде ся писало *wznieciona zapewne w ciągu XVIII w.* А може позволит нам одкрити ищици іншы таємниці? Пишу так, бо правдоподібно при ремонті церкви нашли гроши (монеты) які мали бы походити зо XIV століття. Нич більше на тоту тему не напишу бо-м не быв свідком того и особисто іх ём не віділ.

Воловец має ищици єдну таємницю. Існує хроніка того села... але де она тепер ся находит, знає лем Бог и дахто з наших Лемків. А може дахто з наших чытачів може на тоту тему штоси повісти? Може знаєте іншы документы про наши села? Як так, то хороньте іх як найвекший, великой ціны скарб. Заховайте го для наших діти, най в ним глядают своїх коренів. Хроніки, записки то цінны історичны інформациі. Треба нам іх одкрывати на ново, експонувати, бо без історії, без знайомости нашого минулого не буде лемківского заранішнього дня.

Борис Лемківський (Польща)

*Шематизм грек.кат. духовенства Апост. Адмін. Лемківщини, Львів 1936, стор. 21.

**Кармазин-Каковский "Мистецтво лемківської церкви". Рим 1975 стор. 92

***T. Spiss - Wykaz drewn. Kościołów i cerkwi w Galicji. Lwów, 1912 str. 21.

****R. Brykowski - "Lemkowska drewniana architektura cerkiewna w Polsce, na Słowacji i Rusi Zakarpackiej. Wrocław 1986r. str. 137.

***** Tamże str. 137.

O TYM CO DRAŻNI I DZIELI

Poniżej prezentujemy fragmenty rozmów z prof. Jerzym Nowosielskim, światowej sławy malarzem, znawcą teologii prawosławnej, jakie przeprowadził Zbigniew Podgórzec, publikując je w książce "Mój Chrystus" - wydanej z okazji 70 rocznicy urodzin malarza. Wyd. "Łuk" Białystok, 1993r. Osoby, które nie zetknęły się z wymienioną publikacją mają okazję poznać sposób widzenia problemu unii i prawosławia oczyma prof. Nowosielskiego, jak również zapoznać się z jego wspomnieniami z dzieciństwa.

- *Zbliżyliśmy się w naszych rozmowach do tego, co w stosunkach między Kościółem rzymskokatolickim i Rosyjskim Kościółem Prawosławnym jest najbardziej drażliwe i bolesne, a mianowicie do problemu unii.*

- Unia jest to dla mnie problem kłopotliwy. Kościół unicki jest bowiem Kościółem wciąż prześladowanym, przez nikogo nie chcianym. W takiej sytuacji jestem przeciwko mówieniu o unii krytycznie.

- *Mimo ogromu nienawiści, jaką obdarzają unię prawosławni, może jednak pewne sprawy da się zobiektywizować, spokojnie je wy tłumaczyć, przedstawić zarówno pozytywne, jak i negatywne strony unii. Jednym z tych pozytywów jest dla mnie cud jej trwania w Polsce, na przekór wszystkim, przez niemal czterysta lat. Co w niej jest nieszczęsnego, niedobrego?*

- Jeśli chodzi o unię niedobre jest przedewszystkim to, że w czasach, kiedy powstawała na naszych terenach, nie była tworem religijnym, lecz politycznym. Poza tym unia wszędzie, gdzie powstawała, niezależnie od tego czy było to w Polsce, Indiach, czy Bliskim Wschodzie, powodowała głęboką degenerację życia liturgicznego i duchowego swoich wyznawców. Mam tu na myśli oderwanie ich od duchowych korzeni prawosławia, zawieszenie ich niejako w próżni. To była rzeczywiście katastrofa. Katastrofa tak wielka, że nie bardzo wierzę, by dzisiaj możliwe było odrodzenie duchowości prawosławnej wśród unitów ukraińskich.

- *Nie wierzy Pan?*

- Nie, albowiem sami wierni tego nie chcą.

- *Czyżby do tego stopnia się zlatynizowali?*

- Zlatynizowali się przede wszystkim duchowo. Obrządek

wschodni, który kultywują, jest dla nich właściwie czymś czysto zewnętrznym, trochę sztucznym i bardzo uciążliwym. Muszę tu powiedzieć, że wśród emigracji ukraińskiej, na przykład, dominuje tendencja powrotu do autentycznego oblicza wschodniego Kościoła greckokatolickiego, ukraińskiego. To jest jednak tendencja odgórna, pragnąca odwrócić świadomość religijną i narodową. Przeciętny Ukrainiec-unita uważa, że jest takim samym katolikiem, jak wszyscy inni, tylko trochę inaczej się modli. A więc całkowite oderwanie się od korzeni duchowych prawosławia, Kościoła Wschodniego... Z tego punktu widzenia unia rzeczywiście powinna być krytykowana i wcale się nie dziwię, że jest krytykowana. Chodzi jedynie o sposób, w jaki się to czyni.

- *Jest to więc kwestia sposobu...*

- Tak, krytyka unii powinna być bardziej obiektywna, bez emocji i bez zacietrzewienia. Zresztą w tym duchu zaczyna się ja już przeprowadzać. Również praktyka zdaje się iść w tym kierunku. Istnieją cerkwie, w których wierni Ukrainskiego Kościoła Prawosławnego modlą się wspólnie z unitami.

- *Nie wiedziałem o tym.*

- To wyjątki, które być może staną się regułą. W chwili obecnej w Rosji wielu świeckich prawosławnych domaga się od Patriarchatu pozostawienia unitom galicyjskim wcielonym przymusowo do Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego wolności wyboru. Niech sami o sobie decydują. Czytałem teksty, które jasno stawiają sprawę, że dobro nabycie w sposób zbrodniczy nie wzbogaca Kościoła, lecz go osłabia.

- *Co do tego nie ma wątpliwości.*

- Również więc w świadomości Rosjan prawosławnych sprawa, jak Pan widzi, zaczyna się obiektywizować. Jedynie u nas w Polsce, gdzie prawosławni rzeczywiście wiele zła zaznali od katolików, wciąż nie możemy wyjść poza etap wzajemnych oskarżeń. Bo im cerkwie rzeczywiście w dwudziestoleciu burzono, rzeczywiście ich prześladowano, a po wojnie jeszcze mordowano... To jednak w skali świata jest margines. To nie jest całe prawosławie. Patriarcha antiocheński, Ignacy IV, dla przykładu, z największym szacunkiem wypowiedział się o unitach, współpracował z nimi, wspólnie drukowali księgi liturgiczne... I choć unia dla niego była czymś niefortunnym, darzył szacunkiem Kościół unicki, gdyż jego wyznawcy to żywi ludzie, do których należy mieć chrześcijański stosunek.

- *A czy nie mogliby nasi hierarchowie prawosławni*

powiedzieć to samo?

- Na to ich jeszcze nie stać... Patriarcha Ignacy IV to intelektualista najwyższej rangi. Spotkałem się z nim w Paryżu, słyszałem jego kazania.

- *W Polsce jednak wszystko rozbija się o jakąś zaściankową ambicję w licytowaniu się animozjami, bo jak Pan powiedział, już rosyjscy świeccy prawosławni wznieśli się ponad imperialne zakusy swych hierarchów wobec unitów. Bo chyba unia, nie zrywając z Rzymem, zbliża się do prawosławia.*

- Młode duchowieństwo unickie stanowi już zupełnie inną formację duchową niż dawne. Przecież to są księża, którzy autentycznie kochają prawosławie i chcą nawiązać do korzeni właśnie ukraińskich. Gorzej sprawa przedstawia się z wiernymi, z którymi mają do czynienia, gdyż są to ludzie albo bardzo prosi, albo inteligenci zupełnie wykorzenieni z duchowością wschodniej. Unia była naprawdę nieszczęściem. Jednakże z tym nieszczęściem trzeba jakoś współczyć, w miarę możliwości niwelować jego skutki.

- *Nie można zapiekać się w nienawiści.*

- Tak, nienawiść bowiem sprawia, że człowiek staje się bezradny.

- *Pan zdaje się, tolerancję wyniosły z domu rodinnego.*

- Domowi rodzinнемu zawdzięczam to, że jestem człowiekiem pogranicza. Rzeczywiście wychowałem się równocześnie w dwóch kulturach: wschodniochrześcijańskiej, słowiańskiej oraz rzymskokatolickiej, polskiej.

- *Matka Pana była katoliczką, a ojciec unitą.*

- Tak, ta antynomia, nieraz dla mnie bardzo bolesna w dzieciństwie, dała mi bardzo dużo i wdzięczny jestem losowi, że mnie tak upłasował.

- *Matka na pewno pragnęła, by Pan był katolikiem.*

- Tak, to było jej wielkim pragnieniem.

- *A ojciec?*

- Ojciec ciągnął mnie w drugą stronę...

- *Czy wówczas w ogóle można było zawierać małżeństwa mieszane?*

- To nie było małżeństwo mieszane, ojciec był unitą. Ojciec był bardzo żarliwym unitą, przywiązanym do swego Kościoła. Cerkiew unicka, do której chodziłem w Krakowie od dziecka, położona była przy ulicy Wiślanej. To była cerkiew pod wezwaniem Podwyższenia św. Krzyża, do której przychodziły również prawosławni.

- To ta, do której wystrój i ikonostas projektował Jan Matejko?

- Tak. Ta sama. Dziś jest to kościół św. Norberta, ale świątynia ta zaprojektowana była jako cerkiew. W tej cerkwi unickiej połowę uczestników liturgii i nabożeństw zawsze stanowili prawosławni, śpiewali także w chórze...

- Przecież istniała w Krakowie ówczesnym cerkiew prawosławna.

- Tak, przy ulicy Powiśle. To była cerkiew garnizonowa. Kapelani prawosławni głosili kazania po polsku, bo taki mieli nakaz władz wojskowych. Ukraincy prawosławni, którzy studiowali w Krakowie, nie byli tym zachwyceni i chodzili do cerkwi greckokatolickiej przy Wiśle, gdzie, jak już mówiłem, śpiewali również w chórze. Ta cerkiew greckokatolicka miała od początku już jakiś półprawosławny charakter.

- Kraków na początku naszego wieku i w dwudziestoleciu międzywojennym był więc miastem, w którym niezwykle rozwinęło się życie religijne prawosławia?

- Rzeczywiście tak było. Jedna z przyczyn tkwiła w tym, że od początku XX wieku lwowski uniwersytet był bojkotowany przez Ukraińców. Ukraincy pragnęli, by było na nim więcej wydziałów z językiem wykładowym ukraińskim. Z chwilą, kiedy nie udało się im tego osiągnąć, zaczęli bojkotować uniwersytet lwowski i jeździć na studia do Krakowa. Stąd ukraińskie środowisko akademickie w Krakowie jeszcze za czasów austriackich było bardzo liczne, a potem, po 1918 roku, kiedy powstała Polska, dołączyli do niego również młodzi Ukraincy z Wołynia i południowego Polesia. Wszyscy oni studiowali na Uniwersytecie Jagiellońskim. Kraków to był bardzo silny ukraiński ośrodek kulturalny.

- Wróć jeszczego do cerkwi unickiej przy ulicy Wiśle. Kiedy została zlikwidowana?

- W 1947 roku, kiedy zaczęto wysiedlać Ukraińców z Krakowa - część z nich trafiła do obozu koncentracyjnego w Jaworznie - cerkiew przejęli ojcowie Saletyni, którzy rok czy dwa lata po jej przejęciu, zresztą wbrew wyraźnemu zakazowi ks. metropolity Adama Sapiehy, w czasie jego nieobecności w Krakowie, zburzyli ikonostas i przerobili wnętrze cerkwi nie do poznania.

- Przecież było to dzieło Matejki...

- Mało ich to martwiło...

- A co zostało z tego ikonostasu?

- Same obrazy, które przechowywane są w Domu Matejki. To był jeden z najokazalszych ikonostasów zbudowanych w XIX wieku w ogóle w Europie. Co więcej, na ścianach tej cerkwi były tablice epitafijne z nazwiskami wybitnych unitów. Proboszczowie greckokatoliccy tej cerkwi w XIX wieku byli związani z Uniwersytetem Jagiellońskim. Jednym z proboszczów był ks. Florian Kudrewicz, zmarły w 1834 roku. Był on profesorem Uniwersytetu Jagiellońskiego, długoletnim dziekanem wydziału teologicznego, dwukrotnie rektorem Uniwersytetu Jagiellońskiego. Miał tam przepiękne epitafium... Wszystkie tablice zostały wydłubane z murów i wyrzucone.

- To przecież był vandalizm. Dlaczego to zrobiono?

- Sami ojcowie Saletyni byli stosunkowo ciemni, to po prostu półinteligenci, robili to jednak z aprobatą ówczesnego konserwatora zabytków, architekta i malarza, historyka sztuki; nie wymienię jego nazwiska.

- A ja je wymienię. Nazywał się Józef Dutkiewicz. Co więcej, był on autorem projektu nowego wystroju kościoła św. Norberta. Może więc miał w zniszczeniu tej cerkwi swój interes. Czy Pan przyjmuje każde zamówienie?

- Nie, nie każde.

- Interweniował Pan w tej sprawie?

- Tak, wraz z Adamem Stalony-Dobrzańskim staraliśmy się uratować tę cerkiew. Chodziliśmy do metropolity Sapiehy, prosiliśmy, aby tę cerkiew wypożyczył dla potrzeb wiernych prawosławnych. Chodziło o uratowanie tego zabytkowego wnętrza, chcieliśmy spisać umowę, że jak tylko grekokatolicy wrócą, to zaraz im to oddamy... Nie zgodził się. "Przecież Saletyni to wszystko zniszczą" - przekonywałem. Mówię do niego: "Eminencjo! chodźmy do okna, przecież już ucięliśmy ramiona krzyża, stąd widać". "Dostali za to burę" - odrzekł. Potem pojechał na dwa tygodnie do Rzymu, a księża zrobili swoje.

- I nie było żadnych protestów prasowych?

- Nie, to były czasy stalinowskie, wtedy w ogóle nie wolno było pisać o Ukraińcach, o grekokatolikach... To były tematy tabu.

- Tu jednak chodziło o dzieła sztuki, o dobrą kulturę...

- Proszę Pana, przecież nie takie rzeczy wtedy zniszczono...

- Wróćmy do Pana lat dziecięcych. Wychowywał się Pan w domu niejako dwukulturowym...

- Od dziecka znałem dwa języki, polski i ukraiński. Otwierało mi to horyzonty, a potem, gdy już byłem nieco dorosłejszym

człowiekiem, czytywałem prasę i polską i ukraińską, co sprawiało, że mogłem być bardziej otwarty na otaczającą rzeczywistość.

- *Z tego wynika, że dobrze jest być człowiekiem z pogranicza kultur*
 - Przynajmniej jeśli chodzi o mnie, bardzo sobie to cenie.
 - *Z drugiej jednak strony musiało to mieć wpływ na Pańską psychikę, musiało przyczynić się do swoistego rozdrożenia konfesyjnego...*

- Tak, tym bardziej, że przezywałem to niejako w trójdniówce. Jako człowiek ochrzczony w Kościele greckokatolickim i należącym do jego społeczności, chodziłem też do cerkwi prawosławnej i kościołów katolickich, czując więc, że coś z tą unią jest nie w porządku. Od dziecka to czułem. Czułem też, że prawdziwą moją religią jest prawosławie. Wydawało mi się jakoś bardziej autentyczne. Byłem więc rozdarty duchowo między lojalność wobec unii, a owym uczuciem, że prawosławie to jest właściwa ojczysta mego ducha.

- *A do katolicyzmu Pana nie ciągnęło?*
 - Nie. Raczej od początku czułem doń jakąś awersję. Nie wiem dlaczego, to musiał być raczej jakiś uraz, wie Pan, taki uraz z dzieciństwa, uraz, który nie wiem kiedy i jak powstał...
 - *A Pana rówieśnicy, jak odnosili się do Pana jako tego innego w szkole, do której chodzili zapewne katolicy?*
 - Wyśmiewali się ze mnie i przezywali.
 - *Przezywał Pan to bardzo?*
 - Niewiele sobie z tego robiłem. Chodziłem do klasy katolicko-żydowskiej, jak to przed wojną było... Miałem jednak naturę przekorną i z powodu tej inności czułem się troszeczkę lepszy od reszty kolegów... Jesteście wielkie głupole, macie końskie okulary, a ja wiem to i tamto...
 - *Miał Pan poczucie wyższości...*
 - Miałem. Było ono może wynikiem pewnej postawy obronnej, można to poczucie nazwać jakimś obronnym przeciwciwkałem, nie miałem jednak poczucia mniejszej wartości, jakieś dyskryminacji, przeciwnie byłem z tej swojej inności bardzo dumny.
 - *Jako dziecko częściej chodził Pan do kościoła czy do cerkwi?*
 - Do cerkwi. Były jednak trudności, bo matka starała się to jak najbardziej ograniczać. Wymykaliśmy się jednak z ojcem do cerkwi. Może to, że cerkiew stanowiła dla mnie owoc zakazany,

przechyliło szalę w stronę prawosławia. Cerkiew unicka w Krakowie miała jeszcze jedną kolosalną przewagę nad świątyniami katolickimi

- śpiew na najwyższym poziomie artystycznym. Właśnie dzięki temu, że przychodzili do niej studenci ze wschodniej Galicji i Wołynia, posiadała zawsze świetne zespoły wokalne. Żaden chór kościelny nie mógł z nimi konkurować. Od razu wyczułem, że jest to wielka sztuka.

- *Artysta się w Panu rodził.*
 - Właściwie to się wychowałem duchowo na tym chórze cerkiewnym.

- *I sam Pan też śpiewał?*
 - Nie, ale co tydzień mogłem brać udział w najwyższej rangi koncercie i obserwować, jak ten zespół pracuje niejako od strony kuchni. Dla dziecka były to niezatarte przeżycia.

- *Jak Pan reagował jako dziecko na ikony, które widział Pan w cerkwi?*

- Właściwie to ikon wtedy nie widziałem. W tej greckokatolickiej cerkwi przy Wiśle była tylko jedna ikona, uwagę przyciągały natomiast malowidła Matejki, trochę stylizowane pod ikony. Z ikoną zetknąłem się właściwie dopiero w 1938 roku we Lwowie, w muzeum sztuki ukraińskiej. Tam po raz pierwszy zobaczyłem ikonę.

- *Malarstwem interesował się Pan jednak od dziecka?*
 - Od dziecka.
 - *Czy również od dziecka pragnął Pan zostać artystą malarzem?*

- Nie, jako chłopiec chciałem zostać maszynistą kolejowym. Byłem synem kolejarza, więc pociągi mnie fascynowały. Potem pragnąłem zostać duchownym, ale malarstwo mnie zawsze fascynowało.

- *Sam Pan rysował i malował?*
 - Tak, malowałem, rysowałem, chodziłem też do wszystkich możliwych muzeów w Krakowie, we Lwowie i Warszawie. Z prawosławiem na wielką skalę zetknąłem się natomiast pierwszy raz mając piętnaście lat, w Poczajowie. O tym już jednak wielokrotnie mówiłem i pisałem.

- *Chrzest przyjął Pan w Kościele unickim, wrócił Pan jednak do Kościoła prawosławnego. Dlaczego?*

- Zawsze starałem się wniknąć w sedno jakiegoś problemu.

Widząc, że unia niesie w sobie jakąś skazę, co przysparzyło mi wiele duchowych cierpień, od dziecka skłaniałem się ku prawosławiu. Później, jako dorosły człowiek, uświadomiłem sobie, jak wielka jest nieufność wobec unii zarówno ze strony prawosławia, jak i katolicyzmu. Z jednej strony Kościół unicki uważany jest za rodzaj agresji na prawosławie, z drugiej - podejrzany o jakąś penetrację prawosławną w katolicyzmie. Jeżeli dodamy do tego, że od niemal czterech stuleci, czyli od samego początku unii, toczy się w jej łonie zażarta walka między orientalistami i okydentalizatami, a więc innymi słowy między przeciwnikami i zwolennikami totalnej latynizacji, to rozumie Pan, dlaczego nie chciałem w tym wszystkim uczestniczyć i wróciłem do korzeni, z których unia wyrosła. Nie interesuje mnie w religii polityka, pragnę kontemplacji [...]

[...] Pragnę jednak podkreślić, że w Polsce sprawa jest bardzo trudna, ponieważ u nas w stosunku do unii grzeszny jest nie tyle Kościół prawosławny, ile Kościół rzymskokatolicki. Przecież likwidacja unii w 1947 roku w Polsce to był moment, w którym Kościół rzymskokatolicki kolaborował z władzami komunistycznymi.

- *A na czym ta kolaboracja polegała?*

- Na niszczeniu, na świadomym niszczeniu unitów i ich Kościoła.

- *W jaki sposób?*

- Kościół rzymskokatolicki zapędzał ich po prostu do obrządku łacińskiego, z całą satysfakcją i całym zapałem. Opowiadał mi jeden z księży unickich, że już wtedy, kiedy państwo zaczęło tolerować placówki unickie, pojechał do Gorzowa, do swojego administratora apostolskiego z prośbą o zezwolenie na nabożeństwa greckokatolickie, bo tam, gdzie mieszkał, było wielu unitów. W odpowiedzi usłyszał, że po to tutaj przyjechali, by zapomnieli o tym, że są unitami.

- *Nie wiedziałem, że Kościół rzymskokatolicki jest tak bardzo winny wobec unitów w Polsce.*

- Proszę Pana, trzeba mówić o pogromach, jakie wierni Kościoła rzymskokatolickiego urządzali unitom, o niszczeniu cerkwi greckokatolickich w południowej Polsce...

[...] Dodajmy jeszcze wypowiedzi księży rzymskokatolickich, pełne zachwytów i radości z tych pogromów, które zgotowano unitom... To był jedyny wypadek kolaboracji Kościoła rzymskokatolickiego w Polsce z władzami komunistycznymi. Ciężki to grzech i trzeba się przyznać do niego, a nie tuszować.

- *Zwrócił Pan uwagę na bardzo istotną sprawę.*
- Powtarzam, to nie prawosławni zniszczyli unię w Polsce, tylko rząd komunistyczny i Kościół rzymskokatolicki.

- *Ręka w rękę.*
- Tak, z pełną premedytacją i dużą przyjemnością. [...] Katoliccy księża nie nawidzili unitów, a ich marzeniem było zlatynizowanie unii. [...]

- *Czy mogę uważać za koniunkturalistów biskupów, którzy w XV wieku zawierali unię z takich czy innych powodów, jedni dla korzyści materialnych, drudzy - dla otrzymania dyspensy...*

- To były rzeczywiście jednostki pod względem duchowym mało interesujące. Upłyнуły jednak stulecia i są ludzie, którzy się w unii wychowali i chcą przy niej trwać, ale są także tacy, którzy chcą wrócić do swoich korzeni. Trzeba jednak zrozumieć i jednych i drugich. Muszę tu przypomnieć słowa hetmana Jana Zamojskiego. Powiedział on dysydentom polskim, że połowę życia oddałby za to, żeby mieli wolność sumienia i nikt ich nie prześladował, zaś całe życie oddałby za to, żeby się nawrócili na katolicyzm. Podobnie chciałbym zawiązać: połowę życia oddałbym za to, żeby unici mieli wolność wyznawania swojej wiary, zaś całe życie za to, żeby się stali z powrotem prawosławnymi.

Zbigniew Podgórzec

До річниці — Яков Дудра

"Новорічне привітання" Яков Дудра написял рівно 20 років тому. Коли вийшло друком — автор тих слів юж не жив. Помер 6.11.1974р. на 80-році життя. Похований в ріднім селі Лосю к/Горлиц. Тот рік то теж 100-річниця од дня народження (3.11.1894).

Дудра в своєму життю перешол дуже. Был фронтовцем I світової війни, газдом в ріднім селі, виселенцем, мазяром. Познал життя з ріжких сторін, што підштовхало го до записування того што віділ, што чул и того што хотіл бы переказати як раду, науку іншым. Писал од малого. Першы вершуваны творы друкуе в "Нашім Слові" юж в 1956р. и так через дальшы роки його моралізаторско-гумористичны вершы гостят на "Лемківскій Сторінці" до кінця життя автора.

Своїма вершами документує лемківські традиції, обичаї, лемківські болі — проблеми хлопського дня. Был хлопом — своїм бесідом оспіував долю и недолю рідної землі и сам бесідувал же ..." правдиве щестя ходит з простыма хлопами".

Яков Дудра

Новорічне привітання (скороочене)

Пришов уж Новий Рік,
як гварят латинський,
а за ним надходить
наш грецький, лемківський.

Прото і я сідам
за стіл до писаня
і складам сердечне
Лемкам віншуваня.

Без ріжниці на вік
ім'я і назвищо
вішитким Лемкам всяди
далеко і блиско.

До ничего злого
ся не допущати
здраво в щастю в мірі
рочок проживати.

На полях крас вроду
сноп в сноп і што кроку
і не мали школу
нияку в тім року.

И што бы в тім році
кажда важна справа
в кожді родинонці
добре ся складала.

Всю ішло так гладко
як лижва по леді
і жили так сладко
як пчола в меді.

Чесно всі працюйте
ході часто і в зною
і труд свій споживайте
здорови в спокою.

Muzeum Kultury Łemkowskiej w Zyndranowej w ostatnich kilku latach próbuje organizować życie kulturalne w środowiskach lemko-wskich. Jest to trudne zadanie, zważywszy na fakt, iż jego działalność opiera się głównie na pracy społecznej. Niezależnie od trudności z codziennym funkcjonowaniem placówki (obecnie tj. od 1 lipca br. gmina Dukla nie przydziela choćby pół etatu na prowadzenie wycieczek), Rada Muzeum nie załatwia rąk i organizuje takie formy pracy kulturalnej, które przy niewielkich nakładach finansowych dają pozytywne efekty. Pomijając imprezy o charakterze plenerowym, muzeum organizuje wystawy sztuki lemko-wskiej jakie stanowią własność placówki, ponadto próbuje nawiązywać kontakty z lemko-wskimi twórcami młodszego pokolenia. W br. zorganizowano 9 wystaw od Krynicy po Dukłę. Sądzimy, że w niektórych wioskach Beskidu były to zapewne pierwsze wystawy w okresie powojennym. W Bartnem to druga nasza wystawa (pierwszą była grafika Wasyla Madzelana z USA, która obecnie zajęła miejsce w Szkole Podstawowej im. A. Wiślickiej w Gładyszowie). Autoem tej ostatniej jest pan Teodor Kuziak z Rzeszowa. (Red)

Dzieciństwo było ciekawe...

Pana Teodora Kuziaka spotykam na szlaku Rzeszów - Bartne. To oznacza, wzduż i wszerz szlaku, na każdej lemko-wskiej (ukraińskiej) imprezie. Mało powiedziane - spotykam go na uroczystościach świeckich, cerkiewnych i to nie tylko w Polsce. Można by zanuścić - Jego duch żyje pośród nas. Zdawać się mogło, że wszyscy go znają. Po części tak, ale kiedy pytam o jego życie, ujmując to ładnie - biografię, Kuziak mówi, że nie jest ciekawa...że nie warto o personaliach. Na moje dociekania odpowiada: *Kiedy się urodziłem? - nie pamiętam, bo byłem jeszcze bardzo mały... ale powiadała moja mama, że było to zimą podczas postu, na same polskie Boże Narodzenie 1926 roku ...oczywiście, że w Bartnem!* Teodor był szóstym dzieckiem i jak sam powiedział - ostatnim. Sądzi, że w domu z tego powodu nikt się nie cieszył, *bo jak mieli pięcioro, to chyba wystarczyło. No cóż - trudno, ochrzczono mnie, karmiono i rostłem powoli.*

Z zajęć przedszkolnych doskonale pamięta pasienie gęsi (miał wówczas pięć lat). Pilnował je aby *nie szły w szkodę*. Największym problemem było bielone płótno, jakie rozścieleano nad rzeką. Gęsi lubiły to miejsce i często *krasili* białe płachty Inianego wyrobu. Zimą przenosiły na piecu, który zajmował 1/4 izby. Gromadził tam swoje zabawki wystrugane z drewna czy z sosnowej kory. Na podwórko wychodził tylko na 10-15 minut, bo tyle mógł wytrzymać na boso. Kiedy ukończył sześć lat, posłano go do szkoły. Dostał do Inianej torby *bukwar*,

tabliczkę i rysik. Pierwszy dzień był pechowy dla małego Teodora. Na "dzień dobry" pobił się z Michałem "z pid -Werszka". Dał mi "poza ucha", a ja mu tą torbą przez łeb. Tym sposobem roztrzaskała się tabliczka i złamał rysik. Nie miał więc na czym pisać ani czym rysować. Ojciec drugiej tabliczki nie kupili, a za pierwszą porządnie przyłożyli. Nauczyciel mówi: jak nie masz tabliczki pisz na zeszycie, ale na zeszyt też ojciec nie dali, więc podebrałem z gniazda parę jajek, za które kupiłem zeszyt i ołówek.

Do rysunku, jak sam powiada, miał od małego smykałkę. Pierwsze prace wykonywał węglem na białych ścianach i piecu. Za "swój kunszt" dostawał od mamy pogrzebaczem, która musiała zabielać wapnem ściany. W pierwszej klasie uczył się kiepsko - jak sam wspomina, ale kiedy narysował "portret" Piłsudskiego, pan nauczyciel zmienił zdanie (sługiły jako ułan) i był wielkim zwolennikiem "Dziadka". Powiedział wtedy: bardzo dobrze narysowałeś Pana Marszałka - i już był bardzo dobrym uczniem. Niezależnie od gorącej oceny pana nauczyciela, uczył się coraz lepiej i miał niemal same piątki, gdyby nie sprawowanie, za które często dostawał... dwa. I tak było do końca szkoły, chociaż na świadectwo końcowe udało się "zdobyć" piątkę.

To co działało się w dzieciństwie - było ciekawe. Później nic ciekawego w moim życiu się nie wydarzyło - tak wspomina Teodor Kuziak. Wojna, wywietzenie do Rajchu na roboty, później szeregi Czerwonej Armii, i kiedy powróciłem do domu i trochę wyszedłem z biedy, przyszła akcja "Wisła" i hajda z domu - wysiedlenie z rodzinnej wsi. Z konieczności na "ziemiach odzyskanych" poszedłem do handlu, potem w Rzeszowie, żeby być bliżej rodzinnych gór - Łemkowszczyzny. W Rzeszowie pracowałem przez 26 lat, aż do emerytur. To byłoby wszystko - resztę wiecie. Bądźcie zdrowi!

Ot, taki jest pan Teodor, skromny, uczynny w towarzystwie wesoły, choć niezbyt wiele mówiący o swoim życiu. Nie wspomniał słowem o swojej drugiej pasji, o pisaniu. Jest zapewne najwspanialszym humorystą. Pisze opowiadania soczystym łemkowskim językiem, o dawnych i współczesnych nam czasach. Drukowało je przez wiele lat "Nasze Słowo", wydawnictwa emigracyjne jak również w tłumaczeniu prasy polskiej. Jego opisy, oplecone nimarem tajemniczych tradycji, zdarzeń z okresu międzywojennego, a także z przekazów, są wielką skarbnicą łemkowskiej kultury. Wierzę, że w niedługim czasie doczekają się kompleksowego opracowania i druku w formie książki.

Władysław Graban (Krynica)

W kręgu malarstwa Teodora Kuziaka

Kiedy spojrzymy na pełne ciepła obrazki Teodora Kuziaka, natychmiast ciśnie się nam na usta określenie malarz naiwny. Kilka słów o tej dziedzinie sztuki. Już od kilkudziesięciu lat wzbudza ona coraz szersze zainteresowanie. Istniała zawsze obok zawodowej sztuki, lecz przez lata nie była dostrzegana. Dopiero z počątkiem naszego wieku, kiedy artystyczna awangarda zanegowała niezastąpioność nauk akademickich, rozpoczęło się poszukiwanie nieznanych prymitywanych form twórczych. Pierwszym uznanyim przedstawicielem tego jeszcze nieznanego nurtu sztuki był Celnik Henri Rousseau. Jednak ogólnie zainteresowanie tym nurtem wybuchło w 1928r. po wystawie zorganizowanej w Paryżu przez Wilhelma Uhde. Po niej obrazy malarzy prymitywnych zaczęły trafiać do galerii, muzeów, a w ostatnim czasie wykorzystywane są w prospektach reklamowych. [...]

Teodor Kuziak, podobnie jak wielu innych twórców, również w swoich obrazach przedstawia wizje wspomnień z dzieciństwa, otaczający go świat legend. Ze wzruszającą wręcz drobiazgowością próbuje utrwalać w swoich olejnych obrazach, wielobarwne łemkowskie stroje ludowe oraz sceny z życia codziennego. W jego pracach pełnych ciepła i romansu uchwycona jest również łemkowska architektura wiejska i sakralna. Baniaste kopuły cerkwi, kryte strzechą domostwa oraz groźnych zborów otulają zielono-niebieskie kopce gór. Brak światłocienia czyni je bardzo ostrymi i wyraźnymi z charakterystyczną dla jego twórczości czystą kolorystyką. Sprawia ona, że prace te prezentują wysoki poziom artystyczny.

Teodor Kuziak oprócz pędzla polubił również pióro. Własne wspomnienia, opowieści rodziny, znajomych utrwała w pełnych humoru krótkich opowiadaniach, przedstawiając Łemkowszczyznę XIX-XX wieku.

Zarówno twórczość malarska jak i literacka Teodora Kuziaka przenosi nas w pełen radości i spokoju świat dawnej Łemkowszczyzny. Świat bez wojen i polityki, kolorowy świat spokojnego dzieciństwa.

Barbara Rucka (Krynica)

Свято лемківських традицій

25–26 червня в невеличкому селі Зинранова під Дуклянським перевалом відбулося вже третє свято лемківського фольклору під назвою "Од Русаль до Яна", в якому брав участь міністер культури і штуки Польщі Міхал Ягелло, воєвода кроснянський Станіслав Юха, посол польського парламенту Владислав Вроня, Єпископ Перемисько-Новосанчівської єпархії Адам, чільні представники обох лемківських організацій Польщі – Об'єднання лемків та Стоваришиння лемків. Делегацію лемків України очолив Петро Когутов, Лемко-Союза в США Федір Рудавський, а від імені Союзу русинів–українців Словаччини учасників привітали члени її президії Михайло Вілоруський та Микола Мушинка.

На сцені крім місцевої музичної капели "Лемко-Рома" виступали "Ослав'яни" із Мокрого, торзо "Лемковини" із Білянки, гуральський дитячий ансамбль "Малі Съварні" з Нового Таргу, циганська танцювальна група із Вроцлава. Єврейська музично-декламаторська група із Львова, "Лемківські Музики" із Золочева, Ансамбль народних інструментів із Тернополя та колективи із Пряшівщини: чоловічий хор із Нижньої Полянки, "Маковицький голос", "Суноро" (ромський) із Свідника.

Співаки із Нижньої Полянки своєю програмою привітали господаря свята Федора Гоча з його 65-літтям. Їхню пісню "Многая літа" підхопив весь амфітеатр. Автор цих рядків від імені Ради СРУС подарував ювіляреві та його музеєві найновіші пряшівські видання.

Два дні свята при чудовій літній погоді проходили під знаком відновлення традицій. Програма, яку вела лемківська співачка Юлія Дошна та Євген Дзядош, не мала точно встановленого змісту. В ній переважали лемківські пісні, танці і музика, які глядачі сприймали з великим захопленням. Було це свято єднання лемків різних країн, незалежно від їхнього

національного, політичного чи релігійного спрямування. Зокрема вдалою була заключна імпровізована сцена, в якій виступали усі колективи з піснею "Най же буде добрий час".

Після суботньої вечірньої програми сцена, де проходили виступи, перетворилася в паркет, а молодь при світлі ватри завзято танцювала – як на справжніх пастуших Русальних святах, або на собітці. Подібна молодіжна забава була і після недільної програми.

Головним організатором зинранівського свята була Рада Музею лемківської культури в Зинранові, яка під керівництвом невтомного ентузіаста Федора Гоча успішно діє вже понад чверть століття у важких умовах, без майже жодної фінансової допомоги з боку держави. Лише останні три–четири роки музей почав одержувати невеличкі дотації.

З ініціативи Ф.Гоча та Ради Музею було реставровано єдину єврейську хату в селі, яку перетворено в музей єврейської культури. У відкритті цього оригінального музею, яке було складовою частиною III-фольклорного свята, крім високих державних представників Польської влади та гостей багатьох країн, навіть із столиці Ізраїля Тель-Авіва, брали участь і члени єврейського товариства "Шалом" із Львова та професор Каліфорнійського університету – соціолог Самуель Олінер, який в Зинранові народився (1930р.) і провів своє дитинство. Його зворушливу розповідь, переривану щирим плачем, учасники слухали із затаєним диханням і теж зі слізами в очах:

- Нас вивезли із Зинранови в концентраційний табір Бобова, де були страшні умови. Німці вирішили ліквідувати ще єврейське гетто. В'язнів змусили викопати велику яму, біля якої зосередили всіх нас. Коли мама зрозуміла, що нас будуть стріляти, тихо сказала мені: "сину мій, втікай, може хоч ти врятуєшся". І я втік. Всіх постріляли і загребли в цю яму. Я єдиний залишився живим із зинранівських Євеїв і нині я безмежно щасливий, що повернувся до рідної хати. Професор С. Олінер ще й зараз добре говорить по–польськи і навіть

лемківською говіркою.

Єврейська хата у Зиндронові, яка нічим не відрізняється від інших сільських хат, віднині стане об'єктом Музею лемківської культури. Почин Ф. Гога є надзвичайно важливим внеском у відновлення українсько-єврейських взаємин, правда її устаткування є лише на початку, бо збереглося їх дуже мало.

Дальшою успішною акцією зиндронівського фестивалю був пленер – продажна виставка картин. В ньому взяло участь п'ять художників: Іван Калинич, та Михайло Пацкан із Хуста, Дмитро Солинка із Львова, Федір Кузяк із Бортного та Степан Телеп із Ждині. Майже всі картини були створені під час тижневого пленера влаштованого Музеєм лемківської культури. Були це переважно пейзажі із лемківських сіл, малюнки церков, сільських хат, музею, тощо.

Владика Адам з трьома священиками в місцевій церкві відслужив архієрейську Службу Божу, після якої слідувала процесія на цвинтар, де відбулася панахида та посвячення могил. І проповідь Владики в церкви, і його промова на урочистому обіді, були присвячені темі єднання лемків та потребі плекання національних традицій.

Музей лемківської культури в Зиндронові видав до свята перше число свого прекрасного журналу "Загорода" (48 сторін – кольорова обкладинка), матеріали в якому опубліковано по-польськи, українські і лемківською говіркою.

Свято лемківського фольклору було дуже добре зорганізованим. В Зиндронову прибуло й рекордне число журналістів – понад десять та штаби п'ятьох радіо та телекампаній (із Варшави, Жешова, Krakova, Кросна та ББС із Німеччини). Знімали й записували кожну деталь. Що з нього потрапить в ефір та на екран – невідомо (...) На жаль з невідомих причин не прибули на свято деякі лемківські колективи з Польщі, які свою участь письмово підтвердили. На першому місці слід назвати "Лемковину" із Білянки.

Для колективів зі Словаччини неприємною

несподіванкою була митна такса. Ця такса значно ускладнить польсько-словачькі взаємини на ділянці культури, бо як колектив за те, що безплатно виступить на сцені дружньої сусідньої країни має заплатити ще пару тисяч крон, то він більше у Польщу не поїде. Було б цікаво встановити, чи таке ж *мито* платят і колективи, що приїжджають на польські фестивалі? Чи воно торкається лише фестивалів українців, до яких у польській громадськості є, на жаль, і по сей день упереджене ставлення.

Микола Мушинка, (Прешов – Словачія)

ДРУГА ЛЕМКІВСКА ОСІН ТВОРЧА

Власні так, Лемківска Осін Творча, а не як прошлого року Лемківска Осін Поетиця названа была імпреза, організувана в днях 29–30 жовтня того рока, в прекрасных лемківських селах: Бортнім і Гладышові. Од глони розрослася tota стріча лемківських творців предо вшyтким о сам осяг презентуваних форм. Організаторы, а до сталого організатора цілої імпрезы, Музею Лемківской Культуры в Зиндронові, долучило ся Стоваришия Лемків, рішyли дати можливіст передставління своого творчого доробку не лем самим поетам, але тіж іншим артистам. Барз того збогатило осінну стрічу. Дало можливіст конфронтациі ріжних форм артистичного выслову. Зору на ціліст глядань теперішньої лемківской творчой формациі, окрисліня основных ідеовых і артистичных тенденций. Для зрителів, головно мешканців обох вymіненых сел, ріжнородніст представленых форм звекшила атракцийніст суботньо-недільного пополудня в кругу рідной культуры. Єдним словом, думка шмарена през колишніх ініціаторів Лемківской Ватри зас показала ся плідна, запаляюча, розвойова. В кругу тых самых, щыро oddаних лемківской ідеї, Володислава Грабана, Петра Трохановского, Теодора

Гоча, Євгена Дзядоша, запалят ся іскра. Долучають ся інчы, молодшы і штораз молодшы. І в тым ёст наша надія. Гашений поломін одраджат ся на ново, а як то было видно на // Лемківскі Осени – ма він коріня, підставы на яких може ся одраджати. Сучасна лемківска творчіст не вырастат на пустыни. Она глубоко вкорінена в рідну традицию. Мож ся было переконати о тым при презентациі творів.

Програм імпрезы был так разложений, же в оба дни передставлены были ріжны формы: молярски, театральны, літературны, музичны. Домінуvalа поэзия, але значно в меншій ступени як перешлого рока. Перегляд зачынал ся од молярства і графікы. В Бортнім презентувано выставу олійных прац Теодора Кузяка, в Гладышові выставу графічного циклю Василя Мадзеляна Лемківскій іконостас обі выставы были привезены зо сталой експозиции Музею в Зиндранові. На похвалу заслугує така форма пропагуваня лемківской штуки през музей, дотераня з ньом до тых, якы може іщи не мали можливости одвідіти Зиндрановы. При нагоді выстав передставлено біографії авторів прац і коротку критичну оціну их творчости. Звертат увагу факт, же хоц на позір ріжны способы виджыня світа, послугуваня ся одмінными техніками, інчий рівень фаховой освіты, нарешті два одмінны континенты, на яких жыют презентуваны авторы, творят позір цілковитого контрасту, то ёднак очевидна ёст іх спільнота духова. Тота сама горска природа, простота і краса лемківской культуры, східня релігія – формували артистичну вражливіст обох творців. Легко найти і в Кузяка і в Мадзеляна сліды лемківского конкрету, якій вырастат до ран'ы символу, іконове получыня органічности з удуховліньем, концентрацию на *істоті* передставління. Єпархічне, згідне з одвічным порядком прав, виджыня світа, стремліня до універсалізму при рівночасным замилуваню до дрібничкы, велика роля контуру, площины, локального кольориту – вшытко тово не лем лучыт творчіст обох презентуваных артистів, але уміцнят ся в цілій

маларскій тардициі, яка од прекрасных лемківских ікон веде до сучасной творчости Никифора, Новосільського, Венгриновича. Рівночасно в інших формах лемківской творчости мож достеречы тот сам способ артистичной креации світа.

По одкритю выстав участникам стрічы з лемківскими творцями, запропонувано театральну інсценізацію в wykonаню наймолодших лемківских артистів – діти з Криницко–Горлицкой групы Черьчык . Выставили они для мешканців обох сел п'есу Петра Мурянки *Цвите терен*, присвячену священномченикови Максимови. По слезах в очах публікы і долгих оплесках было видно, же росне наступне покоління молодіцкых іщи Лемків, для яких рідна культура ёст жыва і близка, якы уж тепер влучают ся в ёй креуваня.

Яко наступна, презентувана была літературна творчіст. Окрем сталых участников Лемківской Осени, поетів Володислава Грабана, Петра Мурянки і Олены Дуць, долучыли в тым році до них іщи Теодор Гоч (автор кореспонденций і статій на *Лемківскій Сторіці* і гумористичных вершів) і драматург Андрий Копча. В Гладышові своі пробы вершуваня представила тіж Мирослава Копистянска. Забракло денекоторых поетів (...) і, здає ся же іши пару інших, молодшых, якы не все хотуут уяннити своі пробы писарски. Не выступували тіж прозаікы, хоцыбы такы як Теодор Кузяк, Ян Хованец. Незалежні од того, представлена творчіст запрезентувала ся дост шыроко і ріжнородні.

В вершах домінуvalа патріотична тематика. Была то своєрідна автопрезентация теперішньої проблематичної Лемковины, яка боре ся о свое право до бытia. Дуже было символів зруйнованого, окаліченого істніня. Але тіж не бракло символів надії, одроджыня, нового, молодого жытia. Форма в більшости припадків синтетична, полна стилістичных і семантичных фігуру, вершы міцно emoцийні насычены. Несе то новум в сучасній лемківской поезии. Такій стиль превершат од што найменше 10 років. В порівнаню з презентуваным молярством і графіком – достеречы мож тот сам тып образотворства, подібний ряд символів, синтетичніст і єпархічне думаня.

Гляданя новой формы экспресії зазначыло ся в творчости Андрия Копчи. Першого дня стрічы представил він

фрагменты короткой сценічной форми, основним мотивом якої сут'ївдаріння в часі єдної години примусового виселеня. Гумористичний дялог Ґаздяні з Жыдом запрезентуваний другого дня, виразні розладувал атмосферу кус притамену поважном болячом проблематиком.

З музичних форм Бортне мало нагоду почути прекрасны лемківські пісні в виконаню Юлії Дошны, яка не лем іх одтварят, припомнінат, але і креує през свою аранжацию і оригінальне виконаня.

До Гладышова запрошено мужскій ансамблъ з Нижньої Полянки (Словация), якій показал могучіст і звучніст гірской, лемківской пісні.

Треба ту іщи додати, же атмосфера стрічы лемківских творців была прекрасна, головні завдякы гостинности, великому числу зрителів, теплому принятю през мешканців обох сел. Ґаздяні пришикували для вшыткых правдиві лемківські гостины. При спільнім столі мож було і побесідувати і поспівати. В Бортнім по стрічы дехто іщи погулял на забаві. Барз позитивні приняли імпрезу запрошены місцевы власти, якы кус заскочены були рівнем і ріжнородністю презентованой творчости, а тіж атмосфером цілой стрічы.

Не менше важна од самой презентациі была вечерна (нічна) дискусия в кругу творців і аніматорів лемківской культуры. Дотычыла она головно форм пришлой діяльности для розвитя і охорони перед загубельном рідной культуры. Бесідувало ся о можливости співпраці в tym ділі ріжных організацій, о конечности покликаня спілки лемківских творців, выдаваня фахового часопису, координаціі діянь. Поставлена была справа організуваня медженародных імпрез культуральних (тіж для Лемків з інших регіонів). Таким в заложыню була і Лемківска Осін.

Коли возмеме під увагу вшыткы аспекты описаной стрічы, мож сміло ствердити, же II-Лемківска Осін Творча была імпрезом вдалом, добрі зорганізуваном. Імпрезом яка дає надію на лемківску будучніст.

Олена Дуць-Файфер (Краків, Польща)

WSPÓŁCZESNA POEZJA ŁEMKÓW

(formowanie sie pokolenia literackiego)

Zamiarem niniejszego tekstu jest przedstawić fakty sprawcze oraz okoliczności, mające wpływ na ukształtowanie się aktywnego obecnie pokolenia poetów lemkońskich, którzy działają w Polsce. Żywiąc przekonanie o oczywistej ponadpaństwowej niepodzielności literatur, ograniczamy się tu jednak do charakteryzowania poetów z obszaru Polski - przez wzgląd na porównywalność elementów rzeczywistości dziejowej, którą tym poetom dał los.

Za "pokolenie" uważa się tutaj pewną liczbę nie związanych formalnie z sobą pisarzy

- o zbliżonej dacie urodzenia (przy zróżnicowaniu mogącym sięgać kilkunastu lat)
- uformowanych twórczo przez tożsamą sytuację historyczną, społeczną, kulturalną
- odznaczającym się analogicznym (choć niekoniecznie identycznym) stosunkiem do tradycji
- pomiędzy którymi dokonywa się wymiana idei inspirujących twórczość bądź co najmniej istnieje wzajemne oddziaływanie ideowe.

Słowa "generacja" używa się wymiennie ze słowem "pokolenie".

Warunki historyczne, które uformowały obecne pokolenie poetów lemkońskich - i przecież całe obecne pokolenie Łemków w Polsce - są powszechnie wiadome. Zwłaszcza ze względu na ich drastyczność. Od stuleci nie było zmiany tak bolesnej. W pierw nastąpiły intensywne przesiedlenia lemkońskiej ludności na teren Związku Radzieckiego, potem zaś - w roku 1947 - niemal bez wyjątku wywieziono pozostałą część Łemków do odległych rejonów Polski.

Oznaczało to masowe czerpanie Łemków od ich wielowiekowych siedzib, nagle wytrącenie ich z tradycyjnego trybu życia; zmuszenie ich, by egzystowali w rozproszeniu, w kompletnie odmiennych warunkach geomorfologicznych, klimatycznych, więc też i agrotechnicznych; osadzenie ich dużą na ogół a długotrwala nieufnością ze strony władz, jak również ludności sąsiadującej; daleko posunięte osłabienie, czasem wręcz unicestwienie tradycyjnej wspólnoty językowej, obyczajowej i wyznaniowej. W rezultacie wszystko to stanowiło potężny bodziec do ukrywania bądź tuszowania przez Łemków ich etnicznej tożsamości, i co za tym idzie - do procesów asymilacji względem polskiego otoczenia, znacznie aktywniej interferującego niż działa się to o pokolenie wcześniejszej, na Łemkowszczyźnie jeszcze (choć i wtedy presji polonizatorskiej nie brakło).

W łączności ze skutkami przesiedlenia dawały się odczuć skutki ogromnych przemian społecznych, charakteryzujących Polskę około połowy XX wieku. Szczególnie dwie z tych przemian miały znaczenie istotne: łatwość migracji ze wsi do miasta (wiążąca się z oczywistą łatwością zatrudnienia industrialnego) oraz nie znana dotąd w dziejach dostępność systematycznego, zinstytucjonalizowanego kształcenia się.

A zatem wykorzenienie z górskich terytoriów macierzystych, wieloaspektowa zmiana warunków pracy, przytłumienie odrębności etnicznej przy równoczesnym zwiększeniu dostępu do wiedzy oraz do życia kulturalnego Polaków, unaocznienie się laicyzacyjnej alternatywy światopoglądowej i obyczajowej - oto wyznaczniki zbiorowej sytuacji Łemków po drugiej światowej wojnie. W odniesieniu do poszczególnych ludzi tworzy to zwiększoną możliwość, wręcz konieczność niekiedy, indywidualnego wyboru sposobu życia i modelu uczestnictwa w kulturze. Formacja duchowa jednostki przez tradycyjną wspólnotę straciła w licznych wypadkach swą nieodpartą nadzędność - na rzecz autokreacji.

Na procesy kulturotwórcze wśród Łemków rosnący wpływ wywiera ich geograficzny policentryzm. Teraz mieszkają oni nie tylko na północ i na południe od Karpat, więc w Polsce i Słowacji, lecz także sporymi grupami w Ukrainie oraz Stanach Zjednoczonych i Kanadzie. Odmiennosć środowisk, w których wypadło żyć Łemkom, miała ostre zabarwienie polityczne, najgruntowniej określające szansę różnych inicjatyw kulturalnych i artystycznych. O ideologicznych preferencjach, o tzw. polityce kulturalnej, niemal a priori przesądzała orientacja danego państwa. To raz. Po wtóre Łemkom zmuszonym do życia diasporalnego tak w skali planety, jak też - co nas tu zajmuje - w samej Polsce, odebrana została możliwość jako tako publicznego, wielofunkcyjnego mówienia po łemkowsku (nawet pomimo wykształcania się nowych łemkowskich skupisk, np. na Dolnym Śląsku). Lokalna gwara przestaje być gwarą, kiedy przestaje być lokalna. Stąd wynikają we współczesnych dziejach tej gwary dwie dążności przeciwstawne: dążność ku atrofii, zwiększenie się dla Łemków roli języków całkowicie uformowanych i spolegliwych - ukraińskiego, słowackiego, polskiego, angielskiego - oraz dążność ku emancypacji, ku świadomemu przetworzeniu gwary kiedyś, przed akcją "Wisła" zaściankowej w pełnowartościowy język, wobec innych równouprawniony.

Z takimi przemianami językowej sytuacji i językowej świadomości współistnieją dalsze zjawiska natury społecznej: łatwość przyłączania się kulturowego i językowego Łemków (czytelniczego

więc także) do rozmaitych kręgów otaczającej ich kultury polskiej - oraz nieoczywistość własnego łemkowskiego folkloru, który coraz trudniej jest na co dzień kontynuować. Ujawnia się konieczność wyjścia poza pasywne, niemal bezrefleksyjne kontynuowanie ku aktywnemu,циальнemu wyborowi. Równoległość zaś samodzielnego wyborów indywidualnych jest spokiem ideowym generacji.

Poziom wykształcenia potocznie odczuwany jako warunek osiągnięcia statusu inteligenckiego podniósł się w Polsce o cały stopień: od średniego ku wyższemu. Łemkowie pierwszy raz właśnie w latach po 1945 zdobywają się na własną grupę inteligencką, liczną, profesjonalną, bogatą mało że w dyplomy różnych uczelni o uniwersyteckiej randze, lecz i w umysły otwarte na globalny, nie zaś peryferyjny obraz świata.

Uczestnicy tej grupy wkroczyli do literatury, przede wszystkim do poezji, i w radykalny sposób odmienili jej oblicze.

Cechą nowego pokolenia pisarzy jest wyjście z Beskidu na świat, programowe i konsekwentne; zasilanie literatury, jaką uprawiają, dwoma równorzędnie zespołami wartości dziedziczonych:

- tradycją łemkowską, rzeczą jasna przede wszystkim folklorystyczną
- tradycją literatur narodów, pośród których żyją Łemkowie, a zatem bezpośrednio bądź pośrednio tradycją literatury światowej.

Esencjalnie i wręcz symboliczne o tym nowym dla łemkowskiego pisarstwa otwarciu na duchową rzeczywistość pozałemkowską mówi Petro Murianka w znany wierszu **Вікно на світ**:

На моїм столі згідно лежат

Гарасимович Драч Горацій

Dotąd łemkowska poezja wtapiała się ściśle i pięknie w folklor: pojmoniem świata, kręgiem motywów, stylizacją, strukturami wierszowymi. Taką rzeczą jasną poezję tworzyli w Łemkowszczyźnie chłopi, anonimowi lub nie; ale taka też bywała dziełem inteligencków. Jeszcze utalentowany Iwan Rusenko (1890-1960), nauczyciel, należał swymi lirykami do tej wielopokoleniowej formacji, pod koniec życia nawet:

Кед бы я мав, люде добры, шапку-невидимку,

Полетів бы—м зараз до хуїж, хоц лем на хвілинку.

– podobnie jak inni długowieczni poeci z jego pokolenia, Jakow Dudra czy Mykołaj Buriak.

Inaczej pisał młodszy od nich nieco (i na wieczność już młody) Bohdan Ihor Antonycz, lecz to fenomen całkiem indywidualny

w dwoistym sensie: ogromny talent oraz ogromne artystyczne osamotnienie. Wielki piewca Łemkowszczyzny nie po łemkowsku ją opiewał i nie na jej terytorium, a obrana poetyka stokroć bardziej niż z folklorem dzieciństwa spokrewniała go z ukraińskimi, rosyjskimi i polskimi literatami jego doby; z zachodnioeuropejskimi też.

Można by więc przypuścić, że generacja powojenna podjęła doświadczenie Antonycza, gdy aspiruje do poezji wysokiej, zorientowanej na współczesne liryczne tendencje. Ale tak nie jest. Być może nowi poeci zbiorowo powtarzają Antonycza artystyczną decyzję, śmialość, lecz jego doświadczenie spetryfikowało się już w odległą historię literatury i wszystkiego doświadczanego musiano od początku.

Współczesna łemkowska poezja w Polsce ma swój wielki temat, wynikający z wielkiego przeżycia pokoleniowego. Jest nim kraj bolesny, Łemkowszczyzna utracona. Na kanwę wszechczasowego i wszędzie żywego miłowania ojczystej ziemi historia nałożyła teraz pierwiastki poruszające szczególnie, kulminujące liryzm: rozpacz, protest, żalobę, nostalgicę, wytrwałość uczuć. Osiemnastowieczny Łemko Iwan Pryslopski w nuce *Nad rzekami Babilonu* słyszeć mógł tylko starotestamentową, z kultowych względów szacowną tesknotę do kraju, którego zabrakło. Stulecie dwudzieste Łemków zmusza, by znad rzek dolnośląskich, czy nawet znad Atlantyku, kierowali się w stronę Karpat nie tylko tesknotę (piękny jej hymn dał w prozie Seman Madzelan), lecz i nadzieję - czasem naprawdę contra spem - na przetrwanie i trudny powrót. Podejmowaniem, solidarnym a jednomysłowym, tego tematu najoczywiściej różnią się poeci generacji obecnej - Paweł Stefanowski, Petro Murianka, Stefania Trochanowska, Władysław Graban, Helena Duć i inni - zarówno od poprzedników, jak od pisarzy tworzących dziś w Słowacji. Cierpko zadźwięczał komentarz Heleny Duć:

**На путь каменистий
катуляло ся
кожде
лемківське слово**

O ile arcytemat - miłość do macierzystej wspólnoty i jej pełna godności apologia - łączy łemkowskich poetów, o tyle temat z arcytematem mocno związany równocześnie ich łączy i rozdziela. Łączy: w poczuciu jego ważności. Rozdziela: w wyborze, w postanowieniu indywidualnym. Kto to są mianowicie Łemkowie? Kim się jest, kiedy jest się Łemkiem? Po jednej stronie słyszmy wyraziste "poglądy etniczne" Stefanowskiego: **Лемко Святослав**, po drugiej zdecydowany głos Murianki (czyli w życiu pozaliterackim Petra Trochanowskiego): **Демко Лемко**. Dałoby się dostrzec zasadniczą i

cenną polemikę ideową w tych dwóch lirykach o wszczepianiu świadomości ojczystej łemkowskim dzieciom.

Znamy też polemikę między poetami inną, dotyczącą pojęć szerszych niż rodzima ziemia, choć z jej bolesnym ukochaniem mających związek. Liryk Murianki - jeden z najważniejszych u niego - żali się gorzko, iż ostrymi spisami zagrodzona jest uroda Beskidu, z której "mocniejsi" (nie wyjątkowy w poezji Łemków ten eufemizm!) uczynili najmitkę; sercom od wieków wiernym bić dla Beskidu zabroniono, na domiar zaś szyderstwa wielką księgę aż tak nieludzkich praw nazwano mianem Humanitas.

Jakiś czas później Graban ogłosił wiersz, doradzający dziecku, by wyrastało w ufności wobec świata ludzi, w nadzieję na odnalezienie osobiste Beskidu wymarzonego, na sprawiedliwość i zyczliwość; by zawierało słowo humanitas. Puenta tu - widać - przeciw identycznej puencie walczy w szlachetnym sporze o szlachetność.

Sama możliwość polemiki lirycznej na tym poziomie jest elementem charakteryzującym pokolenie: dowodzi gruntowności kultury literackiej. Nawet w tym, iż obaj poeci użyli na puentę akurat wyrazu łacińskiego. Generacja wykształconych. A przecież istnieje partner jeszcze jeden w tej polemice, milczący i rozstrzygający: czytelnik, odbiorca poezji. Do niego również dotrzeć należy, poyskać go dla racji wykładanych w wierszu; w obydwu wierszach. Musi się zatem mieć pewność, że czytelnik te wiersze w elementarnym sensie zrozumie, choć nie ministrantura chłopięca mogła go z łaciną zaprzyjaźnić. Ta pewność także jest definiującą cechą pokoleniową. W pojęciu "generacja literacka" ponadspornie zawarte jest partnerowanie czytelników twórcom ich literatury.

Toteż widnokrąg łemkocentrycznych zainteresowań poezji Łemków pozwala snuć pewne przypuszczenia co do widnokręgu świadomościowego wirtualnych odbiorców tej poezji. Bo to wcale nie wyłącznie piękno strumieni i gór, zieleń komanczki (Murianka) lub urok dziewczęcej kądziolej, zwilżanej męską ślina (Stefanowski: **Ци помнеш, Лемку**). To autentyczna duma z triumfów dzisiejszej łemkowskiej kultury. Nieliterackich zwłaszcza. Krynicki Nikifor Drowniak, geniusz malarstwa. Czule a z respektem przez Stefanowskiego zobaczyły rzeźbiarz Hryc Pecuch (pisał zresztą o nim też Madzelan - i Harasymowicz). Wart szacunku duszpasterz, Mikołaj Denko. "Łemkowska Watra" oraz "Hołos Watry". Sanocki skansen, ukazujący architekturę łemkowską. Muzealna działalność

Fedora Gocza w Zydranowej. Śpiewające i tańczące zespoły.

To również naznaczony trzeźwym prezentym wybór wartości historycznych: u Stefanowskiego na przykład Duchnowycz i Pawłowycz w dziewiętnastym wieku; a w dwudziestym wychowująca martyrologia - wcześniej rozstrzelanie przez Austriaków ojca Sandowycza, później polskie Jaworzno "примус страху и болю" (Тамты літа). Jaworznicki szok wyraził się także parokrotnie w wierszach Grabana:

*Одталь на все
останут міста близьнячи
Явожно-Талергоф*

Że między pokoleniem wolarzy i maziarzy a pokoleniem inżynierów i magistrów różnica szans poznawczych jest iście epokowa, świadczy obfitość pierwiastka intelektualnego czy wręcz erudycyjnego we współczesnej liryce. Wiersze ambitne filozoficznie i psychologicznie (np. Duć); pogłębiona w teologicznym oraz kulturoznawczym wymiarze wiedza o chrześcijaństwie i jego wschodniej postaci (zwłaszcza Murianka, ale też Duć i Stefanowski); wielorakie otwarcie ku antykowi (prócz owej Humanitas Helios i Uranos u Heleny Duć, "Дедаль" Grabana - gdyż jednak bieganie maratonu wspólnie z cielętami w tekście Murianki "Безсильніст" to chyba promyk zabawności odziedziczony raczej po Kotlarewskim); autopsjna znajomość szerokiego świata, wcale nie taką koniecznie jak w wierszach poprzedników docierającym "za chlebem" do odległych Ameryk (skandynawski cykl liryczny Murianki); jako oczywistość traktowane motywy z repertuaru kultury jawnie ponadregionalnej "Сонатіна на єдно серце" Murianki, "Аногей" Heleny Duć, wielkopolska determinacja Drzymały w wierszu Stefanowskiego "До Поляків"; zgoła rozległe aluzje literackie: Stefanowski do Szewczenki, Murianka do Szewczenki też oczywiście oraz do Słowackiego za tym samym razem - ale i kiedy indziej do Reymonta, Graban do Włodzimierza Słobodnika.

No i Harasymowicz, Harasym, Jurij, Jurko: w funkcji motywu liryki łemkowskiej jest kategorią sam przez sie - u Murianki, Stefanowskiego, Grabana, u Ładymyra Polycza; wprzód z solidarnym zachwytem, później z dystansem czy wręcz zapiekłością widziany. Sic transit gloria amicorum. Niedaleko za świętym niedys Harasymem zechciał Graban wypatryć świętego Romana "До Святых", dostoju Wołochów popędzającego, trzodę po trzodzie. Domysł, iż chodzić tu mogło o profesora Reinfussa, przekracza

kompetencje historyka literatury.

Pokoleniową decyzją - rzekło się wcześniej - jest podjęcie według obecnych standardów literackich tej ambicji Antonycza, by własną poetykę dostosować do aktualnych reguł, wiadomych z innych literatur. Niegasnący łemkowski patriotyzm, demotropizm, eklezjotropizm wyrazić w konwencjach rówieśniczej liryki w różnych językach uprawianej. Wszelako scisłe dzisiejszej. Zatem nie w melodyjny sylabotonizm - jak Antonycz - wdrażają utwory swoje nowi poeci, ale w typowo dwudziestowieczny model wiersza, zwany w Polsce niekiedy czwartym systemem.

Szczególnie Murianka umie osiągnąć efekt zdumiewającego współistnienia z tą formą wersyfikacyjną takich treści i takich zespołów motywicznych, które czytelnikowi zdają się niewątpliwym spadkobraniem po łemkowskim folklorze. Jednak to samo w istocie odnosi się do wszystkich pozostałych poetów. Muriankę tu wysuneliśmy na miejsce naczelne, krocząc śladem ich własnej praktyki. Jak bowiem przypuszczać wolno, jeszcze jedną cechą tego pokolenia - grupy przecież nieformalnej - jest uprzytomnienie sobie i przestrzeganie do pewnego stopnia w życiu literackim swoistej hierarchii: solidarne uznawanie Murianki za pierwszego podług miary talentu, dedykowanie mu wierszy (np. Helena Duć, "Поворот"), publiczne wypowiedzi wobec czytelników. Autor niniejszego tekstu mógł upewnić się o tym podczas swego odczytu o poezji Grabana w Krynicy latem 1991r.

Bez względu na to, czym się skończy - i kiedy - spór o etniczne samookreślenie łemków, zupełnie pewne jest to, iż za naszego życia powstaje i rozrasta się niezwykle wartościowy zespół wierszy łemkowskich, które wystawiają piękne a oryginalne świadectwo pokoleniu swoich twórców.

Zbigniew Siatkowski (UJ Kraków)

Referat wygłoszony 27 sierpnia 1993r. na posiedzeniu tematycznym "Współczesna poezja ukraińska" Drugiego Międzynarodowego Kongresu Ukrainistńców we Lwowie.

Зима в Карпатах

Святий Михал, на білым кони приїхал!

/лемківська приповідка/

Як кожда пора року, так и зима, мала свого святого, котрий символізувал зміну в природі, як рівнож звязаны з тым заняття. Святого Архістратига Михала за старым стилем припадат на 8-го листопада, и до того часу лемківське село мало быти готове до довгой зимы. Добрым знаком в тім часі было, коли на замерзлу землю впал сніг, што мало означати вчасну и суху весну. В чысленных на тамты рокы, лемківских парафіях – св. Михал был духовым опікуном церкви, и в тот ден по Службі Божій, праві в каждой хыжы спрвляно гучны гостины, званы "Кермешом". В тім часі на селі было найбільше весіль, бо и коморы были повны всякого добра а и в поле никто не ишол. В блудний ден стодолы дудніли од молочыня зерна, а в хыжах фурчали веретена и крутили долгую нитку "лемківского шовку". В ступках толчено линяне сімя на муку, з которой в оліярнях вытискано пахнячий олій. Мащено ним грибы в пістны дни, кеселицу, квашену капусту, фізолью, або мачано в нім хліб, который з цибулью барз вшытким смакувал. Ожывали ручны млинці, в яких в тот час мелено веце як звуклі зерна на хліб и иншы домашні потребы – бо од Велиї Різдва Христового по Богоявлені Господне не вільно было виконувати тяжкой роботы, а молотя в тім часі уважано за гріх. Аж два тыжні по Йордані, коли свячена вода пішла до моря, можна было возити з подвіря гній на далеко oddалены поля, жебы весном не тратити дорогого часу. Коли дахто в селі задумал на літо побудувати хыжу, то найближши сусіде и родина помогала бесплатно стинати, звозити дерево з ліса. В першій половині зими, цільма днями жінки и дівчата пряли лен в своїх хыжах, а вечером сходили ся на "вечирки", які кінчено найчастіше по півночы. Приходили тіж и сусідні парібци, котры в куті грали в карты (найчастіше в сушены овочы, біб, горох). Для забавы "пекли когута", натігали "коцурки" били долонями "дупака", двигали "тмерляка" і.т.д. Приходили ту рівнож и стары дідове якы оповідали свої жытъовы пригоды, часто о войскові службі, еміграции, або о "страхах" (духах) што было найбарже таємничие и цікаве. В остатній ден (ніч) вечырок перед Різдвом, хлопці ламали дівчатам фуркы, за што іх дівчата запрашали в дакотру неділю по святах на спільну гостину, яку звали

"ламанчык". И зас приходили "мяснщи" з веселями и парубоцькима музиками, аж до велького посту. Зимом газдове стругали ғонты на направу дахів, тесали з грубшого (бук, дуб, ясінь) материял, з якого пізнійше майстри робили возы, сані, бочкы і.т.д. Так то міняла долгя зима, и вшытко мало свій, традиційом окреслений час. Вшытко тото минуло безповоротно и зостал "лем" спомин старых люди о чым молоде покоління не раз и не хце чути. Мы іх розумієме, же нияк не можна завернути колесо історії, але треба ім знати, кым были и чым ся занимали іх предки.

Семан Мадзелян (США)

Колядування – графіка з выставы творчости Василя Мадзеляна, яка мала місце під час II Лемківской Осени в Гладышові.

В наших селах звычаі – обычай были праві єднакы и хоц часто іншыма словами называли тоты самы річы – никому не треба было тлумача. В передсвяточнім часі была єдна регула – острій піст. З маслом и иншыма тлушчами не іли. Зато ужывали жентици. Не іли солонины, лем в неділю помастили капусту салом. В час передсвяточний рыхтували вшытко на велию и свята. Робили масло, хоц коровы ся кепско доіли бо для них переважно была лем солома, сіно и овес для коня. Кін грав – бесідували, бо кін был важни. Іздили ним до ліса по дерево,

робили в полі а його краса свідчыла о ғазді. Корову перед отелінъом часто треба було двигати, бо бідна слабла, та и молока дала мало дві—три літры. Так што о масло було тяжко, складали го долго єдно на друге, так же коли розкроїв то видно було по кольорі котре старше. Масло клали до глиняной миски, а брындузю до діжечки и выносили на під (стрих). Брындузю робили з уцячого и коровячого молока в осени. ғаздыня ішла на під, брала деревяну лыжку и наскрептала з діжки брындузі – а була така пірняча о острім запаху. Тоту брындузю розколотила на киплячій воді, наварила ғуль (компери) зобаряла, доляла брындузьової води и смакувало в пості як фрас! Вшыткы іли з великой глиняной миски деревяными лыжками. Можна було до того доляти молока.

Такы были іх Велиі

Перед святами треба було задбати про дырва. Бо так на штоден то мама кричали: зрыхтуйте дров, зрыхтуйте дров бо буду хліб пекла! – и так по десят раз. Ріжны были хлопчыска и недай Бог жебы ся допросити. Але на свята было інакше. Рыхтували без поганяня дырва до пеца, стряску (сіно з соломом), псярку, кустрицу, паренину до шафлика для звірят.

Хыжы были курны и некурны. В курній хыжы стоял велкі пеци, які будували з глини. Місili ей ціпами (так як ся молотит зерно), а коли була выроблена ставили пеци. До того пеца выробили кльоц, котри обліпляли глином. Потім го выпалювали, варили на нім, гріли хыжу, а коли кльоц ся выпалил – пеци был готови, глина тверда як цегла. В місци кльоца клали оген – то було ватриско, на котрім варили страву в горцях, на гаку вісл котел на теплу воду. Горці были желізвни – одливаны, ставляло ся іх на триніжках, а меншы на каменях. В курні хыжы на середині повалы была возниця – такі затыкані отвір. Як ся палило – возниця была отворена, а коли перестали – то ся єй спущало дручком. До пів хыжы было чорно од дыму, а оген присыпували попелом, жебы стоял на други ден, бо патычок не було. Рано одгорнули попіл, подули и палили на ново. Нераз мама кричали: посмотр там на сусіда, ци ся курит! – та ся курит – одповідал ём. Та воз горнец и пожыч огня. И так сой пожычали огня. Де были комини, то огня не було, бо в шпаргеті згас. До склепу

було далеко, та и патычки мали и немали. Мали тіж кресиво, стальку, грабівку, кремін и губку. Кресали и так огня добывали. Підлога була бита з глини, по хыжы ходили кролі...

Перед велийом рыхтували, так жебы мати під руком вшытко: чересло, наклад, леміш, ярмо и инши річи які приносили під стіл в велию. Уцям привезли чатины, жебы мали што огрызати окрім сіна. До Велиї ғаздыні приготовляли ся од рана, варили грибы, карpelі, сушены грушки, сливи, перогы... Хлопи іхали до ліса, праві вшыткы, стинали и стігали дерево, а на конец брали повазника – яличку, яку перед вечером ставляли до купи гноя. Чом? – не знам. Домів яличок не давали, аж потім перед війном. Як дакотри ғазда полювал на звірину, то заносил до саду сіно, або до ліса для серен. Закладали стряску коровам и іншій домашній звірині. Діти вызерали першой звізды, чекали вечери – були голодны бо в тот деннич не іли. Вечеря як ся розпочынала, то нянько ішли зо сынам и даяком меншом дітином до стайні. Каждій худобі давали скыбку хліба з солью и чеснком. Брали вівсяни сніп, сын солому а дітина сіно. Снопка ставили яко полазника до кута, сіно на столі а солому по лавках и підлозі. Коли входили до хыжы – жычыли шестя, здравя... Христос Раждається! – повідали. А потім разом вшыткы ішли на ріку, чи далеко, чи близко на бoso и як хто міг, мыли ся в проплубі, жебы быти здравым. Як ішли до води то казали ся згынати, жебы мали щестя в збераню грибів, або квокати, жебы куры ся добрі несли. Потім вертали домів, засвічали свічку, гварили голосно Отче наш, посідали до стола. Мама дали горнец до кута и лыжку для пришлых на столі. Мама з кождои потравы наберали лыжком, клали до горця в куті. В тот час зачынали вечеряти. Найперше ділили ся чеснком, потім грибами, кеселицьом, борщом, перогами, комперями з капустом, юхом з сушеных овочів, карпелями, горохом, фізолью, бобом но и хлібом яко додатком до потрав. Вшытко іли з єдной миски. На конец вечери пастухови казали вязати повереслом лыжки – жебы ся коровы не тратили, а по вечери была велька втіха; діти качали ся по соломі, мали вельку радіст. Старши співали коляды "Бог Предвічний" и инши. А потім ішли спати.

В перший ден свят, перед полуднем вшыткы ішли до церкви. По хыжах не ходили. В другий ден ғазда зберал солому

а дрібны кускы дівчата зберали до плахты, замітали и выносили до саду. Газда крутил повересла, связувал деревя овочовы, жебы добрі родили в новім році. Решту дівчата палили и гукали гу-гу-гу! – де ся голос одозве – одтамаль приде наречени. А коли ся одозве пес – буде в тяжы! На тото дівчата барз звертали увагу. В тот ден по Службі Божій ходили колядники. Зас в третій ден приходили колядники з інших сіл. Было весело.

В Чырні перед велийом мыли ся пінязми, для звірины до дійника одкладали з кождой потравы по лыжці. Бо в тот вечыр коровы мают істи тото што люде – так бесідували старши. Од стола не мал права никто вставати – лем ғаздыня котра доносіла ідло. З потрав якіх гнеска не ідят можна вырахувати чыр, кеселицу, карпелі... в Чырні тіж была кутя, были тіж рыбы (лем ся зачал піст то Жыд ходил през село и розносил следзі). Треба дати было бляшанку вівса, він за тото давал следзя, и так зберал зерно. Діти од семога року постили, то не так як тепер. Колядування організувал священик, покупил материялы на убраня для колядников, дал пошыти и ходили не лем по селі але по купі сіл, зберали гроши до скарбонкы на церков. Та и штоси давал и для них. До церкви ишло ціле село. В свята не ходили по хыжах. Трафило ся, же няньо пішли за місяц до стрыка Сервестия на Обшар – и были повазником, бо скоршэ в них никто не был. Недобры было як полазник приходил з горы долину. Наш Миколай ходил часто, и рады были бо ишов з долы до горы (то ся мало добрі карати). Полазник діставал полазника – таку специальну печену булку. Повазник бесідувал; *По найбі на щестя на здоровя, на том Новий Рік*, жебы ся Вам родили бычки и телички як в лісі яличкы... і.т.д. В щедрий вечыр ходили з прутами з лозины, лишали по пруті в хыжы, складали жычыня. Прут тримали в стайні під трағаром – на щестя. Такы были нацы традиции, свята и вели.

Миняли рокы. Пришли часы высеління, та и так зачала пропадати наша Лемковина. Такым людям як мы, которы памятают тамты часы – прикро гнеска – то нас розжалят, же мы мусіли вшытко залишыти и гнес нее кому тых традиций наслідувати.

Оповідали: **Марія и Максім Мырна, Анна и Ваньо Макух**
з Криниці. Записал: **В.Грабан 14.11.1994р.**

Як мясници – то мясници !

На дворі сьніг и мороз як фрас, бо было то в січни, в самы мясници, барз давно тому – за часів Франц Йозефа, але в Абрамові корчмі было тепло. Там при великім буковім столі, сідило пару поважных ғаздів, котры жыво дебатували при кварті оковиткы.

– Знайте ! – гварит Петро Гавран – я ся дост по світі находил, и не з ёдного пеца хліб іл – лем при самім войску ём служыл перешло шіст років. Был ём в Прешові в Кошицях в Прешбургу и в Пешті. Там ём ся дост напризерал як світ иде и як люде жыют. Я служыл в кавалерії, в гусарях! Гей, круцифікс! – дост ся мяня надзіцрували – бо треба было ся добры навчыти *райтувати* на кони, а вчыли – най іх гріх возме. Дайме нато, як підеш на *райтулю* – то таке місце де вчат на конях іздити (*reiten schule*), то там было так: на середині дзіцірпляцу стойт собі пан *вахмайстер*, в ёдній руці тримат на долгім шнурку коня, на котрім я сіджу – в другій долги бич – и віо ! Кін літат доокола, раз дрындом, раз цвалом, а тот *райтенмайстер*, поганят коня и раз бичом по коню, раз помі – ныбы не хотячы, але нераз як мяня шморгнул по тых допасуваных гусарских ногавках, то *гер Гот!* – аж ся мі съвічки в очах зас্বітили, жебы го так *Матичка Боска* скарапала ! Але мусіл чловек затиснути зубы и терпіти, бо там тинич не помогло, там з вояком не *шласували* – ту Петро выхылил погарик палінкы, вынял дуганчык и зачал набивати глиняну файку грубо покраенным бакуном.

Я был хлоп завзятый – бесідувал дале Петро, я не якыса там оферма ци обероферма – то ём вшытко вытримал и был найліпший в *абталюнгу*. Зато зробили мяня *фрайтром*, а потім капральом – а знаете, капраль то юж ранга, то юж *унтер оффіцер!* Як ём юж был капральом, том был пан. Вшыткы воякы, а и фрайтры мусіли мі салютувати, а як до мяня бесідували, то мусіли стояти на *аб ахт!* – Інакшэ том го міг по пыску выбити и ани бы мі волос з головы не впал. Дайме на то, приходит вояк до кухні з двома минажкамі, то кухар ся звідзе: для кого береш другій минаж? Для пана капрала Гаврана! – мельдує вояк. Кухар юж знае як и што. Наберат варихом так, жебы ідло было густійше и

вєце кусків мяса, и то не лем для мене але и для мого вояка. Но бо як бы лем для мене, то вояк не глупий – замінил бы минажки – собі взял бы туто де більше и ліпше! Кухар то был добрий хлоп, наш Руснак з Маковиці. Знате што? Австрійське войско єст найліпше; над австрійского вояка неє ліпшого в Європі!

– Е, там плетеш! – візвал ся Яким Ступір – де там Австріяки найліпши? Руски вояки сут найліпши на світі! Дідо мі повідали, як ишли козаки през наше село на кошицьку войну, а потім гет Мадярів розбили, а Австріяки – кед таки найліпши, то чом си сами не дали рады з Кошутом, лем Руского царя о поміч просили? А сам Кошут ледво втюк, Руски бы го зімали, але він был хытри, бо перед битвом, як давал сой коня підковати, то казал ковальови підковы взадгуз прибити, так же сліди кінськы были не в туто сторону де втікал.

– Йой, я незнам ци то правда з тыма підковами. – Я таке не чул, а был ём и в Кошицах и в Прешбургу и в Пешті – одозвав ся Петро.

– А я знам – недавал ся Яким – бо мі там люде повідали на Венграх, як ём ходил на жнива и на мовітбу.

– Е там, глупота – перебил Петро – што там цивілісты можут знати – то бортаки! А тото, як гвариш, же Руски вояки сут найліпши, то бым неповіл, бо прецін недавно, в пятім році, Японці побили Руских під Порт-Артуром – газеты о тім писали. Така маленька Японія! Повідают, же туто Японці то люде барз дрібны, але и барз завзяты, іх и Кытайці ся боят, хоц Кытайців єст тма тменна. Повідают, же кытайскы бабы родят по четверо, а и по пятеро діти нараз.

– То так як в нас псята або котята – візвал ся баюсати Ілько Клапач.

– Але плетете глупства! – вмішал ся Прокіп Кріль, який тілко што пришов до корчми и присіл ся до них. Я был сім років в Гамеріці, и обіхал цілу Гамеріку бо-м глядал роботы, а было барз тяжко о ню таким як мы г'інорам – нигде не хотіли дати роботы ани в *шапі* ани в *майнах*, ани на фармах. Так, же я віділ там ружны чуда, и ружных люди – негрів чорных як челюсти и червенных Індіянців, и жовтых Кытайців, віділ ём и Японців. Они подібны до Кытайців и до Корейців. Правда, же сут невеликого росту, але не такы аж барз маленьky. А тото, же кытайскы бабы

родят по пятеро діти, то чиста брехня – не знам якій сановабиць тово выдумал! Як ём был в Брукліні коло Нев-Йорку, то там Кытайців было барз дуже. Были такы *стріти* де мешкали самы Кытайці. Они там мают свои рестораны, и *шторы и сальуни*, а найбілше то занимают ся они праньом лахів. Веработжа, повідам вам, же никто так чисто и добре не выпере як Кытаец. А тото, же Японці Руских розбили під Порт-Артуром, то лем зато, же нагло на Руских вдарили, без выповіджыня войны. А и Руски мали там за мало войска, бо то и барз далеко. Я в Гамеріці смотріл на мапі, та то од Петрограду ци од Москви страаашн... далеко. Дальше як од Гамбурга до Нев-Йорку. А тот Рускій генерал Куропаков ци Куропакін тіж ся не пильнувал, не дбал онич, лем волочил ся по корчмах и попивал з офицерами. Бо як бы на часі добрал з Росії войска и воєнных шыр, то бы так Японцям ғачы скроіл, же лем бы ся за нима курило, так бы втікали на туто свої пострямбаны островы. Так то мудро закінчыл свою проповід Прокіп, и высыпал попіл з файки під стіл.

– А, повічте ле куме Прокіп – звідал ся Філіп Дурбак – які туто гамеріцкы Індіянці? – Гварите, же червены, ци такы чисто червены, як дайме на то... калина?

– Та де там! – Петро махнул руком – іх лем так называют. Они мают скору таку як кольор капру (міди), волося мают чорне, просте, а хлопи не мают борід ани баюсів, то и голити ся не мусят. Декотры ходят там так як в нас *Цигане* оваскы – кус жебрют, покус крадут, але мало. Білшіст з них сідіт по лісах и степах, там полюют на ружну звірину – мясо ідят, а скоры продают жебы мали грош на дуган и лискі, то є таку гамеріцку палінку. Повідал єден Айриш, же перше туто Індіянці барз нападали на білых люди и забивали на ружны способы. Пізнійше поліцманы або вояки, як зімали такого Індіянця, то го привязуали до стопа або дерева – поливали камфіном и підпалювали – та пізнійше ся зачали бояти на білых нападати, сановабиць. Але то было давно. Як я был в Гамеріці, то о такім не было чути – закінчыл Прокіп и скричал:

– Гей, Абрам! – дай нам гев ишы фляшку добрий палінки а и закусити дашто. Абрам стоял за шынквасом и записувал штоси крейдом на дощці.

– Я юж даю, пане Кріль, юж даю! – А закусити што бысте хтіли? – Мам файн москалики и гарен'ги (селедці), а може яєц зобаряти?

– Ой, Абрам, Абрам – покывал головом Прокіп – кепско

дбаш о свій ґешефт, и о своїх костумерів, сановабиць ! Ты міг бы ту мати и кобасу и солонинку – прецін тепер мясниці, то бы ся зіло, бо през шіст тыжни филипівка – дост зме ся напостили !

– Ой ! – штож вы пане Кріль, тфу ! – Прецін добрі знаете, же наш закон того заказує.

– Є, та ты быс не мусіл істи – одповіл Илько Клапач. Вшытки ся розсміяли голосно. Абрам замахал руками, якби хотіл одогнати доідливи мухи.

– Дайте спокій и перестанте з тыма немудрима жартами, то гріх ! – з повагом запротестувал Абрам.

– Но добрі, юж добрі, не гнівай ся Абрам – повіл Прокіп – дай зо штырі гарен'ы, але жебы были млічакы, а Мойра най до них накроїт цибулі и поліс олійом, но и пару булок дай !

Мойра – жена Абрама, чорнява, дост туга але гарда жыдівка, покроїла селедці, и кілька цибулин вложила до глиняной миски и поляла леняным олійом. Потім принесла пару зачерствілых булок и положила просто на небарз чистім столі. Абрам націдил з бочкы кварту оковиткы.

– Прошу, пийте на здоровя ! – повідомил.

Прокіп вынял зза пазухи гамеріцкій пулярис, витягнул риньского и дал Абрамові. Тот спрятні сковал го до кышені и полетіл за шынквас, одкаль доююс Прокопови решту пінязи.

– Но, Абрам, але ты ся гнес ищи з нами не напил ! Принес но погарик !

– Юж несу ! – закричал втішений Абрам – юж несу, долетіло з за шынквасу. Підышол, замджурил очы и прехылил погарик. Мляскал языком, цм, цм, УЙ ! – што за файнна палінка – такой оковиткы не достанете ани в Хайма, ани в Микыты. О, знаете чом не достанете ? – бо они єй не мают, га,га га ! – розсьміял ся.

Газдове тіж выхилили, кывнули головами, же добра, и закусили. Кождій брал палцями з миски селедця и кусок цибулі. Одламаны кускы булкы мачали в олію, облизували пальці. За момент зас выпили – наляли тіж Абрамові. Мойра неласково пізрила на Абрама и штоси зашварготала в його сторону, але він лем ся засьміял. Мойра вмыла руки в шафлику и пішла спати до ванкіра (іздебкы).

– О, як добрі ! – тепер буде спокій – повіл Абрам, и вынял з шафки фляшку Араку. – А жебысте пришли в неділю по вечырни, бо замовил ём гудаків, то си потанцюєме – Як мясниці – то мясниці !

Теодор Кузяк (Жешів, листопад 1994)

На родны ворожыня

(Як ворожыли о погоді)

Осін юж за нами. Пришла зіма – остатня пора року. Не шкодит кус ся довідати што нам ворожат остатні три місяці року.

X – жовтень (давна назва рісень)

– Як в жовтни вівці треба скорше зганяти то придут дощы або сніги.

– Як з дерев листя опадат помалы то на рік наступний буде дуже шкідливых мушок и гусениць.

XI – листопад (давна назва падолист)

– Як 11-того дня місяця (в Польщы тепер народне свято одроджыння) в ден и в ночы хмарно – буде дост лагідна зіма з мішаном погодом, а як буде в тім часі погідно – зіма буде остра. Но а зінавці од погоды повідають, же: – Якій ден на В ы в е д е н я – така буде ціла зіма !

XII – груден (давна назва студен)

– Як зіма до Р і з д в а лагідна – буде она довга. Як на небі того року ясна молочна дорога – то буде добрий рік на вшытко. А як од З а ч а т я до Р і з д в а гмлисто, темняво – мрячно, то на рік наступний приде слабіст на люди. – Дуже снігу и леду в зімі – то добрий урожай в рільництві.

Ріжна довгіст 4-йох часті року (або як іх розділяют в календарі господарчым – рільничым).

Отже: 1. Весну мож лем рахувати на 6-тижни.

2. Літо довше, бо 14-тижни.

3. Осін коротка, хоц довша о тыжден од весны, ма 7-тижни.

4. Зимонька найдовша, бо аж 25-тижни.

Зато о зімі повідат народна пословиця: **Зіма добра ма ти бопозвалят довго спати.**

(о п. Ф. Гоч)

П р и п о в і д к ы

1. Муж голова — а жена душа.
2. Муж и жена, як вода и мука — змішати ся даст, а розмішати — пропало!
3. З добром женом біда на половину — а радіст подвійна.
4. Зла жена зведе мужа з розуму.
5. Як гус без води — так хлоп без женої.
6. Не кожду правду повідаме жені.
7. Не тота газдыня, што гварит — а тота, что істи варит

1. Дітям треба дати — але и собі на дорогу лишыти.
2. Вдовец дітям не отец — бо сам сирота.
3. Приймеш зятя в дім — сам зберай ся вон.
4. Дітя хоц и криве — все отцю и матери миле.

1. Не глядай правди в другого — коли ей сам не маш.
2. Слово як пташок — вилетит, не зімаш.
3. Легко воду сколомутити — але довго треба ждати, покаль ся счыстит.
4. Єден гріх — цілу душу спаскудит.
5. Не плюй вижеще носа — себе оплюєш.
6. Велике богацтво — перед Богом гріх, — бідніст, перед людми.
7. Як ти двоє повіст, што—с пяний — клад ся до постели и спий.
8. Не роб языком — а руками.
9. Не провадте осла до джерела мудrosti — може вас по дорозі копнути.
10. Тот што нич не зна — вірить вшытким, або никому.
11. И дурак ма кус розума — коли зна же дурний. (оп.вг)

Z listów i gazet * з листів и газет

□ [...] Вельмишановний Пане Гоч! Сердечно дякую за запрошення мене на III свято лемківської традиції "Від Русаль до Івана". З великим задоволенням я прибув би на рідну Лемківщину, щоб зустрітитися з дорогими земляками, стати учасником нашого традиційного свята, налюбуватися чарівними лемківськими піснями. На перевеликій жаль, не зможу приїхати до Зиндронови, оскільки я висунений кандидатом в депутати Верховної Ради України, а тому мушу в цей час бути в Україні. Повірте, однак, що в дні 25–26 червня душою і серцем я буду разом з Вами.

Прошу передати учасникам III свята лемківської традиції "Від Русаль до Івана" щирі вітання від Надзвичайного і Повноважного Посла України в Республіці Польщі Пана Генадія Удовенка, від працівників Посольства та від мене особисто як сина Лемківщини.

З глубокою повагою — **Теодозій Старак**
Варшава, 14 червня 1994р.

□ [...] Było to dla mnie niezwykłe przeżycie, do którego wciąż jeszcze wracam myślami [...] Pragnę Panu jednocześnie podziękować za Pana wielki wkład do wydarzeń, które odbyły się u Was końcem czerwca tego roku [...] opowiadam to mężowi, córkom i wnukom o tym co u Was się działo, jak pięknie i jak barwnie i jak wzruszająco było - nie mogę sobie tego wyobrazić [...] Napisałam też dla naszej prasy reportaż [dot. Świąt Od Rusal do Jana i otwarcia Izby Pamiątek Kultury Żydowskiej w Zyndranowej - przyp. red.], a teraz polska gazeta "Nowiny-Kurier" tłumaczy go na polski, będzie też tłumaczony mój reportaż na angielski dla jednego z amerykańskich pism.

Proszę ode mnie serdecznie pozdrowić wszystkich tych bardzo miłych ludzi - z Zydronowej, Tylawy, Pana Burmistrza z Dukli, p. Gosztyłę i p. Grabaną, kochaną Julię i jej męża - całą Pana Rodzinę. Pamiętam wszystko i napewno nie zapomnę. Postaram się też zorganizować coś jeszcze do Waszego - Naszego muzeum. Życzę wszystkiego co najlepsze. Wasza - Miriam Akavia (pisarka z Izraela przyp.red.).

Tel-Aviv, 12.07.1994r. (z listu do T. Gocza)

□ [...] Powrotni Żyda-tułacza towarzyszyła piękna impreza, zorganizowana przez społeczność łemkowską. Przybyli Łemkowie z Ukrainy, Słowacji, przedstawiciele Towarzystwa Żydowskiego ze Lwowa, krakowska Żydówka mieszkająca w Tel-Awiwie... - Ktoś w Polsce uratował moje życie, ktoś inny - dom rodzinny - mówił wzruszony Oliner. A Michał Jagiełło, w rozmowie ze mną powiedział: **Trudno sobie wyobrazić uroczystość o równie integracyjnym charakterze. Rany są jeszcze nie zabliżnione, uprzedzenia - żywe, a tymczasem, na naszych oczach dokonuje się akt odnowienia dawnych więzi.** [...] Najważniejsze, że zrobiono pierwszy mały krok. Następne będą łatwiejsze. Przeszłość to karta zamknięta, we wspólnej ojczyźnie, siłami wszystkich nacji musimy budować fundamenty przyszłości. Wszyscy, naprawdę wszyscy.

W Zydronowej, w sobotnie popołudnie i wieczór było ciepło, serdecznie i rodzinnie. Otwarcie chaty muzealnej kultury żydowskiej stanowiło jeden z punktów święta łemkowskiej tradycji "Od Rusal do Jana". Koncertowały zespoły folklorystyczne, w tym także cygański, następnego dnia odbyło się nabożeństwo w cerkwi, modlono się też na cmentarzu, wspominano dawne czasy, dyskutowano o teraźniejszości i przyszłości, bawiono się przy dźwiękach muzyki. Święto zorganizowała Rada Muzeum Kultury Łemkowskiej w Zydronowej [...]. Wspaniałą atmosferę stworzyli mieszkańcy Zydronowej pospolu z przybyłymi gośćmi. Mnie w pamięci pozostało na długo postać Samuela, ostatniego z zydronowskich Żydów.

Fragmenty "Powrotu" A.B. - "Nowe Podkarpacie" Nr 27 z dn. 6.07.1994r.

□ Przyjechał dopiero tego lata. Był jednym z najdostojniejszych gości na zorganizowanych już po raz trzeci - przez niestrudzonego Teodora Gocza - obchodach łemkowskiego święta tradycji na pograniczu kultur, noszącego nazwę "Od Rusal do Jana", czyli od Zielonych Świąt do św. Jana". Zjechali Łemkowie z całej Polski i zagranicy oraz przedstawiciele mniejszości żydowskiej i cygańskiej. Gościem honorowym tegorocznego święta był również wiceminister kultury i sztuki Michał Jagiełło. Panu Samuelowi przypadł zaszczyt otwarcia Żydowskiej Chaty Muzealnej, do powstania, której doprowadził wspólnie z panem Teodorem Goczem [...] "Witamy S.P. Olinera w rodzinnej Zydronowej, naszego przyjaciela, rodaka w Domu" - głosił napis na drzwiach chaty w języku polskim, a obok - "Wytaj Samuel doma" - po ukraińsku. Gość z Ameryki nie krył wzruszenia i tyle same popłynęły... Miriam Akavia, znana pisarka żydowska, odczytała piękny, wzruszający wiersz... był koncert skrzypcowy muzyki żydowskiej w wykonaniu gości z Towarzystwa Żydowskiego ze Lwowa. Zwiedzano ekspozycję, na której można było obejrzeć wiele zdjęć, fotogramów, przedmioty kultu religijnego i wiele innych pamiątek kultury żydowskiej.

Fragment reportażu "Lemko, Żyd i Polka" "Nowiny 8-10 lipca 1994r.

□ Zydronowa to wieś na "krańcu świata" - droga idąca przez wieś kończy się w lasach, którymi biegnie granica państwa. Dalej jest już Słowacja. Przed wojną mieszkały tu wyłącznie Łemkowie, a obok nich 3 rodziny żydowskie i 4 cygańskie. W 1942 r. wywieziono stąd Żydów, w 1947 roku wywiezieni zostali furmankami wszyscy pozostali mieszkańcy - Łemkowie, a wraz z nimi wyjechali, już dobrowolnie - Cyganie. Wieś się wyludniła na wiele lat. Powoli zaczęli jednak wracać mieszkańcy przzymusowo wysiedleni na zachód Polski w ramach represyjnej akcji "Wisła". [...] Historia tego muzeum jest osobną opowieścią o szykanach milicji i administracji, która znieść nie mogła prywatnej inicjatywy aktywnego Łemka. Były grzywny, groźby aresztu, była też interwencja wojska, które na rozkaz sekretarza partii wysadziło w powietrze postawiony samodzielnie przez Gocza pomnik poświęcony żołnierzom, którzy padli w bitwie o Przełęcz Dukielską.

I oto przed dwoma laty do wsi zawitał Samuel Oliner, profesor socjologii z Kalifornii, z którym Gocz nawiązał listowny kontakt. Oto on postanowił pomóc upartemu Łemkowi [...] W czasie Świąt "Od Rusal do Jana" dokonano otwarcia uratowanej chaty żydowskiej. Działo się to 25 czerwca br. w wiosce Zydronowa. [...] "Słowo Żydowskie" 17(69) z dnia 26.08.1994r. fragm. art. "Żydowska chata w łemkowskiej wiosce".

□ Тот 1994 рік був для мене старої людини наповнений по саму чубку (так колиси казали на повний мішок завязаний на чубку). Кожда поїздка на Лемківщину – для мене історія – бо иду на рідну землю. Коли виселили з Вільхівця, я мав 16 років, і Вільховець і його околиці добре памятам. Хто питается мене чи є Лемківщина тепер? – то я на того одповідам – хибаль так; єст пару Лемків які іщи дотримують с в о г о і принимают дуже добре Лемків, незалежно одкаль прихають на Лемківщину. Доля розсіяла Лемків по цілому світі [...] Памятам, же до воєни був музей наш в Саноку [...] Хотілобися жеби наше Товариство включило в свою програму крім "Ватри" відвідіти Ваш музей [...] Казали колись так – "кайом того што не любит своего". Я уважам, же музей НАШ ЛЕМКІВСКІЙ, но то што ми за Лемки як не поважаме своє? Людми треба кус керувати, музей тіж Лемківшина, іщи кус більше. А што тичит "Ватри", то суперечит назви "Лемківска Ватра" і може згоріти она без огня, коли не будут ансамблі співати своїх пісень – по-лемківски. Відомо што і українськи, бо хор приїхав з України. На "Ватри '94" було більше на гандель і так є все. [...]

Розбесідувався, вибачте за мої думки і може бути незгідні ви з ними, але ми далше повинні бути Лемками [...]

Григорий Лейцюсь Львів, 2.10.1994р.

□ **Мицій Пан Гоч!**

Недавно єм достав перве число "Загорода" – новий і перекрасний журнал, котрий видают Ваш музей. Буду інформовати нашим читателам в "Carpatho-Rusyn American" про "Загороду" і де они могут єй достати.

Дуже займаний був шанок про ізбу жыдівскої культури, котру сте одтворили в Зиндронові. Ідея фантастицка, треба Вам ґратуловать. Не лем же Русини мают знати про вшыткіх людей з ким они бывали в минулому, але Ваше діло укаже християнський похід до інших. Коротко – Ваше діло і культурне і моральне.

Вам вінчую вшыткого найліпшого, –

П. Р. Мағочай Торонто, 11.07.1994р.

□ [...] Стефанія Трохановська, Володислав Грабан, Петро Мурянка – поети Лемківщини. Скількі іх ще є на батьківщині і поза нею? Відповіді вони самі пошукають і не тільки про поезію розмову поведуть під час зустрічі насамперед 29–го жовтня у Бортному, а потім 30–го жовтня у Гладишові.

Буде це "II Лемківська осінь", організована комісією Музею лемківської культури у Зиндронові. Своєї творчості письменники у власному кругі не закривають. Запропонують її найпершим і найдоглибнішим критикам – читачам, мешканцям обох сіл. У зміст цих зустрічей впишуться дві виставки: живопису – Теодора Кузяка та графіки – Василя Мадзеляна. Будуть і концерт, і ватра. А окрім цього буде дискусія про засновання Організації лемківських творців. [...]

Сподіваємось однак, що не відмовитеся від зустрічей з Читачем на сторінках "Гомону" – від Вашої присутності в ньому творчим словом. (рог)

"Лемківська осінь" – "Гомін" Нр.12 з дня 27.10.1994р.

□ **Велмішановні Друзі!**

Сердечно дякую за запрошення на поетичну зустріч лемківських поетів, ім'я якій "II Лемківська Осінь". На жаль, з причини поганого стану здорової, приїхати не зможу. Бажаю Вам якнайкращих успіхів у проведенні зустрічі...

З пошаною І. П. Головчак Івано-Франківськ,
13.10.1994р.

□ **Редакция "Загороды"**

Сердечні дякую за перший номер часопису "Загорода". Єст мо писмо прекрасне, якого до того часу Лемкы не мали. Гратулюю за добри помисл, але тіж за ціліст видання. Жычу "Загороді" довгого жыття, най вказує доробок нашої культуры, най пригадує старшим и молодым – де іх коріня. "Загороду" треба видавати бо она потрібна до жыття – як хліб и вода! Дай Боже щестя!

Ярослав Зволінські Кошалін, 12.08.1994р.

Życzę wszystkiego najlepszego, dużo sukcesów w podtrzymywaniu pięknych tradycji i słowa uznania za wysiłek i trud. Niestety, tym razem nie mogę wziąć udziału w uroczystościach "Rusala-Jana"

Tyrsus Wenhrynowicz, Kraków, 23.06.1994r. (telegram)

Жичимо доброго спіткання

Ред. "Наше Слово", Варшава, 24.06.1994р. (телеграма)

[...] Серцем і душом я буду з Вами там в Бортнім і там в Гладышові – серед наших людей. Поздоровлям том дорогом вищих наших Творців, а рівночасно Борців за нашу культуру, поздоровлям наших людей котри придути на спотkanя з Вами а заразом з лемківським культуром. Мам надію, же будеме творити дальше и показувати нашу творчіст нашим и не лем нашим людям а патронами нашої справы най будут зарівно бортняньські кресты як и Св. о.Максим. На наше лемківські повідкыня – "просиме ти собі до обіду – я одповідам Боже Вам Благослав".

Ярослав Зволінські, Кошалін, 23.10.1994р.

[...] Горячо дякую за запрошыня на II "Лемківску Осін". Боже Вам великі заплат за памят и запрошыня на так важну и цінну історичну хвилину. Прошу – приймите до відомості, же хоц неє мене серед Вас – то я все духом з Вами. Мое писання зачало ся од 1947 року, коли нас вывезли з рідних гір... / То не–правда, же ты вмерла / Моя Лемковино/ Бо ты была и зостанеш/ як єдна родина/. И не вмерла, она живе! А доказом того є Ваша "Осін". Така єст правда, што мене найбаже тішит. Тото, же молоды люде з высоком осьвітом в вірности лемківским ідеям берут справы Лемків в своі руки. Витам Вас молодежы – на наших місцях! Жычу вищтого доброго! /Лем вы Лемкы памятайте/ Єдну матір мате/ и як кажде добре дітя / про ню добрі дбайте/. Як позволит здоровя, то перешлю до "Загороды" деякы моі материялы, н.п. "Федоры" з серіі "Фльоринка мое село".

Ярослав Мерена, Зелена Гора – 10.10.1994р.

"Загорода" – під таком назвом вишов перший ноємр журналу культури і памяток Лемків в Польщі, видаваний Радом Музею Лемківської Культури в Зинранові під редакцією Володислава Грабана.

Журнал надрукований на гарному папері, на кольорових твердих окладинках. На перші – foto "Перед зинранівським Музеєм", а на остатні – Matir Божа в лемківським одязі", олія Василя Мадзеляна. По вступнім слові допис Федора Гоча "Што ся одвлече". Праві вищтыки дописы мають науковий і історичний характер. І.Пырч "Памятки, наша дума – наш обовязок!" В. Барна – "Моя зустріч із Лемківщиною", В. Грабана – "Найдовша дорога", про життя і мученичу смерт о.Максима. Цікавы дописы про забыткову церков в Поворознику, малювання образів-ікон на досках, схемат композиційний іконостасу і план діяня Музею в Зинранові. Про народны традициі пише Теодор Кузяк в статі "А на Яна на Купала", В.Грабан "Свято над Річком Панном". Цікава рецензия Антонія Крога на книжку Я.Зволінського "Рапсодия для Лемків". Допис – "Посію я любов" про М. Собин, лемківску поетесу, оповіданя Семана Мадзеляна "Квітуля", та інши материялы. Журнал "Загорода" припаде до серця кожному Лемку, бо пише о нашій культурі і наших традициях. Думам, же буде желаням в кождій лемківскій родині. Пожеламе "Загороді", жебы з квартирльника перешла на місячне видання, бо такій журнал потрібний і цікавий не лем для старших, але особливо для молодежы. Новий журнал "Загорода" то великий вклад в популяризацію нашої лемківской культуры.

"Карпатска Русь" з дня 19 .08.1994р. автор П.Когутов.

Gorące lato śmierć i winogrona

Opowiadanie Jana Chowańca (część 2).

Zapanowała cisza. Tylko ten straszny, rozrywający ból w prawej piersi... Podciągnął nogi i z położenia na wznak usiłował przekręcić się na lewy bok. W ustach poczuł słodkawo-mdły smak krwi. Spojrzał do góry: nad nim szeleściły liście rozłożystej gruszy; w gorącym słońcu dojrzewały owoce, a wokół nich krałyły osy. Jakby nie było wojny...

Wasyla znaleziono w rowie i po założeniu opatrunku załadowano do wojskowej sanitarki razem ze strzelcem rannym w potyczce przy moście. Oddział pośpiesznie wycofywał się w kierunku Sanoka.

Bitwa wrześniowa dobierała końca. Polska znalazła się pod okupacją dwóch jeszcze sprzymierzeńców: Niemiec i Związku Radzieckiego.

W październiku Wasyl wrócił do domu. Blady, wychudły, z zapadniętymi policzkami i jeszcze nie wygojoną raną. Kaszała. Stefcia robiła, co mogła, aby przywrócić do zdrowia wynędzniałego męża. Sama nie dojadając, to kurę ugotowała mu w rosole, to królika udusiła w śmietance. Ale i te zapasy poczęły się kończyć, gdyż zwycięskiej armii trzeba było odstawić prawie wszystko, co z lichej ziemi można było wyhodować.

Minęły dwa lata. Aczkolwiek rana się Wasylowi wygoiła, to jednak nie powrócił do dawnego zdrowia. Był jakiś ponury, przygnębiony i zapewne bardziej chora była jego dusza niż ciało. Wchodząc do domu nie mógł patrzeć na portret swego ojca, wiszący na ścianie w dużym pokoju, gdzie spali.. Dziarski staruszek spoglądał na niego jakby z drwiną i mówił:

- Smotryj, Wasyl, ta ja dwi szramy na udi od bahneta w piątnastim roku... Alem Moskala w naszy storony ne pustyl. My sia byly micno za dobroho cysarja!

Wasyl spuszczał głowę. My ne maly takoj zmohy - myślał. - Nas wzjaly w kliszczy dwi najwekszy armii Europy. I nychto z pomoczom ne pryszoł...

W tym czasie armia niemiecka święciła największe tryumfy: prawie cała zachodnia Europa była w jej rękach, na wschodzie pancerne jednostki były pod Moskwą. W krajach

okupowanych wzmagał się terror, ale zarazem próbowano pozyskać żołnierza dla wciąż nienasyconej żądzą podboju armii.

Było to na początku jesieni czterdziestego pierwszego roku. Wasyla wezwano na posterunek niemiecki z zamiarem nakłonienia go do podpisania volkslisty. Za biurkiem, pod portretem Adolfa Hitlera, siedziało dwóch wojskowych. Jeden mówił po niemiecku, a drugi zwracał się do Wasyla, mówiąc czystą polszczyzną:

- Słuchajcie, Galiszczak. Wiemy, że służyliście w wojsku polskim. Pal sześć! Wielu musiało służyć. Niemcy, jak wiecie, budują nowy ład w świecie, ale przede wszystkim walczą z komunistyczną zarazą. Wy jako światły człowiek, rozumiecie zapewne to doskonale. Chcieliśmy was pozyskać i uważam, że powinniście podpisać kartę lojalności wobec państwa niemieckiego. A że dobrego żołnierza nigdy za dużo, myślę, że sami chcielibyście wstąpić do wojska. Możecie wybrać: albo wstąpienie do jednostki niemieckiej, albo do tworzonego batalionu ukraińskiego. Przecież jesteście Ukraińcem!

Galiszczak spuścił głowę i spod czupryny, która mu spadała na oczy, spoglądał nieufnie i jakby ze wzgardą na mówiącego.

Długie milczenie zirytovalo wojskowego.

- Przecież jesteście Ukraińcem ! - wrzasnął.
- Dlaczego nic nie mówicie?
- Nie jestem Ukraińcem - odpowiedział spokojnie.
- Jesteście Słowakiem?
- Nie jestem.
- Zatem jesteście Polakiem?
- Nie.
- Więc kim do licha jesteście?!

Wasyl miętosił czapkę w rękach i znać było, że miał coś ważnego do powiedzenia, ale się bał...

Nie, przełamał się, podniósł głowę i rzucił słowa wyraźnie, jakby z dumą:

- Jestem mieszkańcem tej ziemi, którąście najechali. - A po chwili wahania dodał: - Albo zdradzili.

Dopiero teraz zdał sobie sprawę z grozy, jaka zawisła nad nim z powodu wypowiedzianych słów. Lęk wyraźnie mieszał

się z zadowoleniem, że powiedział prawdę, wprost co myślał. Twarz jego wykrzywiła się w dziwnym półusmiechu.

Wojskowy zaniemówił, ale gdy znaczenie słów przetłumaczył oficerowi niemieckiemu, poczerwieniał ze złości i bił wściekły pięścią w stół.

- A to bydłe przeklęte - mówił, śliniąc się ze złości. - A to bydłe!

- Polisz szwajne!

- Nie. To Rus szwajne!

Podszedł do Wasyla i splunął mu prosto w twarz.

- Ty skurwysynu! - wycedził z nienawiścią.

- I co, świnio jedna, kim jesteś?

Wasyl milczał. Ale to milczenie doprowadziło do szalu volksdojca. - No, kim jesteś? - ryczał ze złością.

- Jestem Wasyl Galiszczak, mieszkaniec tej ziemi...

Ale nie dokończył. Wojskowy złapał go za gardło i wbijał obydwa kciuki w krtan Wasyla, który począł się krztusić, aż w końcu odepchnął ręce oprawcy. Ta czynność rozwścieczyła Niemca, który dotychczas przyglądał się całej scenie z nieukrywaną ciekawością. Na jego rozkaz do pokoju wbiegło dwóch uzbrojonych żołnierzy, którzy zasalutowali, odłożyli broń i uchwycili Wasyla pod pachy.

Zadający pytania podszedł do niego i straszliwym prawym sierpowym uderzył go w szczękę. Coś chrupnęło, a z kącików ust wypłynęła krew.

- Ty skurwysynu! - powiedział i uniósł pięść na wysokość swego wzroku, a następnie całą siłą mięśni i złości wymierzył cios w oko Wasyla, znowu coś powiedział i wymierzył cios, powiedział i uderzył... Najwyraźniej miotanie przekleństw, a po nich zadawanie bolesnych razów, wprawiało go w jakieś bydlęce podniecenie. Nie, zachowywał się tak, jak tylko może zachować się człowiek wyzutý z wszelkich uczuć, rozjuszony gniewem i nienawiścią. Zadawał ciosy coraz częstsze i częstsze. Twarz Wasyla zmieniała się w krwawe i sine place, z ust wyleciały dwa zdrowe zęby. Po którymś razie Wasyl zemdlał i wysunął się bezwładnie z rąk tych, którzy go trzymali. Leżącego poczęstowano kopniakami. Przynieśli wody i chlusnęli w twarz. Wasyl po niedługim czasie oprzytomniał i z trudem wstał z

zakrwawionej podłogi.

Słaniając się na nogach, kaszał coraz gwałtowniej i gwałtowniej, jakby za moment wraz z kaszlem miało wylecieć chore płuco. Zakrztuśił się i z krtani wydobył się charkot i jakieś suche tarcie jak w silniku, który nie może zapalić. Po chwili odkrztuśił się i w ustach rozlała się i zastygła krew. Wasyl wytarł krew rękawem i zgiał się po czapkę, leżącą opodal.

- To gruźlik - skrzywił się pogardliwie ten, który zadawał pytania.

- Raus! - wrzasnął oficer.

Otworzono drzwi i dżgając Wasyla kolbą karabinu w plecy, wypchnięto go na zewnątrz budynku.

Padał deszcz, na drodze tworzyły się błotnistе kałuże, a z drzew spadały pierwsze liście. Wasyl nie widział na jedno oko, gdyż opuchlizna zamknęła żrenicę, tworząc w miejscu oka krwawy obrzęk. Drugim okiem widział obraz zamazany, trzęsący się. Chciał zrobić krok, ale poczuł ogromny ból w prawym boku; dotknął ręką żebra, a żebro wpadało gdzieś głębiej, głębiej...

Gdy oprzytomniał, zobaczył nad sobą volksdojca. Był zmieszany i znać było, jakby chciał się ulitować nad swoją ofiarą.

- Oj, Galiszczak, Galiszczak - powiedział. - Jaki ty głupi!

Ale wtenczas otworzyły się drzwi i na progu stanął oficer niemiecki. Przez chwilę przyglądał się leżącemu, to znowu kątem oka spoglądał na swojego tłumacza. Odgadł jego myśli. Poklepał go po ramieniu i rzekł z pogardą:

- Polisz szwajne!

Wszelkie ludzkie uczucie uleciało. Tłumacz znowu czuł się pewnie i bezkarnie. Jako żołnierz zwycięskiej armii miał obowiązek zabijać i mordować dla utrzymania porządku i budowania nowego ładu.

- Das is Rus szwajne - odpowiedział.

- Jawohl! - odrzekł oficer i obydwa wybuchały gromkim śmiechem.

Wasyl, pomagając sobie rękami, wstał z ziemi i trzymając się za bok szedł chwiejnie w kierunku drogi. Tam zabrakło mu

sił, więc usiadł pod wierzbą, opierając się o mokry pień. Krople deszczu spływały mu po twarzy, zmywały krew i przynosiły ulgę, chłodząc obite miejsca. Dyszał ciężko...

Od strony lasu nadjeżdżała wóz ciągnięty przez gniadego konia. Dwóch mężczyzn siedziało na woźnie. Główę ukuliły w postawione kołnierze marynarek, częściowo chroniących przed zimnym i deszczem. Koń biegł lekkim kłusem; drewniane koła metalową obręczą okute podskakiwały na kamieniach i wpadając w kałuże rozchlapywały błoto na boki. Wtem koń się zatrzymał, zaczął parskać, rzucać głową na boki i cofać się. Woźnica zdzielił gniadego batem i siepnął lejcam do siebie.

I wtenczas zobaczył skrwawionego mężczyznę pod drzewem. Przerażony szturchnął siedzącego obok. Drugi mężczyzna wstał i podszedł bliżej, jakby się bał, czy to nie upiór.

- Ne bij sia - powiedział słabym głosem Wasyl - to ja, Galiszczak. Wasyl Galiszczak.

Furman rzucił lejce i pobiegł pod wierzbę.

- Chryste Panie! - krzyknął. - Kto cię tak pobił?

- A, tam na posterunku. Nie podpisałem volkslisty...

- A niech ich szlag... Wasyl, ale ja cię tak do Stefci nie zawiozę, bo biednej kobiecie ze strachu serce pęknie!

Wzięli Wasyla pod ręce i poprowadzili na furmankę.

- Aj, uważajcie - syknął z bólu - żebro mi połamaly...

Stefaniśki, bo tak nazywał się furman, zawiózł Wasyla do swego domu. Tam jego żona, płacząc, obmyła Wasyla z krwi i przebrała w ubranie męża. Bok mu przewiązali podartym w pasy prześcieradłem. Nakarmili rosołem z kury.

Pod wieczór Stefański powiadomił Stefcię o całym zajściu i chcąc uspokoić zmartwoną kobietę, powiedział, że mogło być gorzej, że Wasyla za takie gadanie mogli zowieść na gestapo do Sącza, a stamtąd Bóg wie, czy żywy by wrócił.

- Tedy się nie martwcie - zakończył. Żebro się zagoi. Po miesiącu śladu nie będzie. A w wykopkach pomożemy wam, żebyście sami nie zostali. Bo Wasyl do zimy za pług nie chwyci...

Istotnie. Nikt nie dał polecenia, nic nie ogłoszono, a mieszkańców wsi przyjęli jako swój obowiązek, że Wasylowej

trzeba pomóc! Wykopano jej ziemniaki, zebrano koniczynę z pola, a nawet oziminę zasiano. Wieczorami, bywało często, babina wbiegła do Stefci na pogaduszki, a tu spod pazuchy śmietanę wyciąga albo jajka świeże daje. Od księdza katolickiego gospospo przyniosła dwie tłuste kury, a ksiądz grecko-katolicki modlił się co niedzielę o zdrowie Wasyla. Sam także kazał zanieść worek razowej mąki.

Odważna postawa Wasyla, okupiona brutalnym pobiciem, nie była daremna: Niemcy zaniechali wzywania Łemków na posterunek z zamiarem pozyskiwania ich dla siebie. Mieszkańcy wsi byli mu za to bardzo wdzięczni. Nie dali się podzielić.

Minęła jesień; na początku grudnia śnieg zaczął padać, a po Mikołaju zima była aż hej! Śniegu było po pas i mróz ostro trzymał, a ludzie prawie z domów nie wychodzili. Tylko wydobywający się dym z kominów świadczył, że życie w wiosce nie zamarło.

Wasyl wraz ze Stefcią zostali zaproszeni na polską wigilię do Stefańskich. Połamali się opłatkami i życzyli sobie wzajemnie zdrowia i aby chleba nigdy im nie brakowało, a także by się wojna wnet skończyła, a Hitlera diabli wzięli! Pocieszali się, że Niemcy, jak Napoleon, źle skończą pod Moskwą, bo ostra zima, niestraszna dla Sowietów, Niemcom może dobrze dać się we znaki!

Ta, pewnie, że wojna wcześniej czy później musi się skończyć - przerwała Stefańska. - Ale na razie cieszmy się tym, że mamy chleb i do garnka jest co włożyć, a ty Wasylu nasz kochany, że wróciłeś do zdrowia i żyjesz z nami, to tylko Boska Opatrzność!

- Tak, Wasyl - dodał Stefański - to tylko Boska Opatrzność!

Stefcia zakręciła się za stołem niespokojnie, poczerwieniała pesząc się, wstała od stołu mówiąc, że jej niedobrze... Wybiegła na pole. Stefański zdziwiony i jakby zmartwiony patrzył na Wasyla, jakby chciał usłyszeć od niego o niedyspozycji żony. Wasyl jednak milczał, tylko wstydiwy uśmiech przebiegł mu po twarzy.

- Chora, czy co? - dopytywał się Stefański.

- Ha, ha - zaśmiała się Stefańska - żebyś był kobietą, to

быś wiedział, co Stefcia dolega, fajłapo - ucałowała go w policzek.
- Stefcia jest w ciąży!

Stefański aż podskoczył na stolku.

- Ach, tom się ucieszył, Wasylu. Tom się naprawdę ucieszył!

Wróciła Stefcia z pola, taka ładna, zgrabniutka i delikatna, niepodobna do chłopki. Patrzyli na nią jak na pączek róży, z zachwytem i umiłowaniem. Stefcia była ładna, ale także posiadała coś, co każdego chwyciło za serce. Ona wiedziała, że jest lubiana, ale z tego powodu nie była zarozumiała. Zawsze skromna i uczynna, małomówna ale mądra, zyskiwała sobie wszystkich. I każdemu, kto przebywał ze Stefcią, było przyjemnie, dobrze. Czuło się ciepło, delikatność i spokój, które to wartości jakby promieniowały od niej.

Spojrzenia państwa Stefańskich speszyły Stefcię, oblała się rumieńcem, oczy jeszcze bardziej zaszklily i spuszczając głowę, jakby się usprawiedliwiając, mówiła:

- Coś mnie w dołku ssie... chybam coś zjadła... I wieczerzę Wam psuję.

Stefańska podeszła ku niej i będąc wysokiego wzrostu i wieku około pięćdziesięciu lat, przyciągnęła ją do siebie z czułością jak własną córkę.

- Wiemy, Stefciu, wiemy - powiedziała. - Oby Pan Bóg syna ci dał!

- To Wasyl wam powiedział? - rzuciła na niego spojrzenie nieco gniewne, że tajemnicy nie umie urzymać dla siebie.

- Ech, Stefciu, Stefciu... Ja dziewięcioro dzieci urodziła i jak tylko weszłaś do mojego domu, od razu wydałaś mi się podejrzana... Ale bardzo się cieszę, bardzo!

Zaśpiewali kolędę. Z choinki dolatywał zapach świerkowego igliwia. W piecu trzaskały spalone w wesołym ogniu drwa. Gdzieś na drodze kolędnicy śpiewali "Lulajże Jezuniu". Spozywając wieczerzę zapomniała, że jest wojna, że dzieje się wiele złego. Wszystkim udzieliła się niezwykła atmosfera świąt Bożego Narodzenia.

Jan Chowaniec (c.d.n)

Лемківська кухня під шефуваньом п. Стефана Хорощака

Предовжаме матеріял про кухенни проблемы. При нагоді свят – вели і хочеме запропонувати велийни потравы. Здоровых Свят!

1. Кеселиця

До літра теплої води дати кваску (з кіста приготовленого на хліб) або дріжджы и літру вівсянай муки. Добре розмішати и поставити в теплім місци жебы спокійно скисло. Найліпше розчын зробити вечером на рано – так він через ніч добре скисне. До него (коли скис) додаме 2-літры теплої воды, розмішаме и пречідиме през ситко, жебы oddілити ости, як мука була вівсяна. Тепер поставиме на оген жебы ся заготовило и най недовго покипит, лем не дозвольте жебы зрідло. Доправляме до смаку солью и попрійом.

Подавати до ідла з комперями, замішком, хлібом. Кеселиця ест барз здравым ідлом.

2. Печены перогы

(з капустом, сыром, ягодами, маком)

Пшеничну муку розчынити теплом водом и додати дріжджы жебы підросло. Потім додати ищи двараз тілько муки, кілько ест розчыну, вымішати и поставити в теплім місци жебы зас выросло. Тимчасом зварити кващену (або солодку) капусту, одтиснути з воды и вложыти на пательню з розгрітым маслом, цибулью (на піст – олій), добре попоприти, вымішати и так тримати під вкрылком на вілним огни через 1/2 години. До того можна додати ищи зварены и покраяны дрібно грибы. Через tot час кісто добре підросло. Треба го розкачати на стольници на грубист пальця и посыпать муком. Кроїти на части (квадраты) и робити перогы – як звичайно. Коли перогы будут готовы, смаруєме іх з верха маслом або олійом, укладаме на посмарувані блясі и печеме в пеце хлібовім 1 годину. В тот сам спосіб робиме перогы з сыром, ягодами, маком.

Смачного!

Okładka strona 1: cerkiew w Tyliczu, *foto. Juliusz Jarończyk*
Okładka strona 4: Łemkinia w stroju ludowym, *olej, Teodor Kuziak*
Fotografie wewnątrz numeru: Władysław Graban

Загорода — нисмо про памятки и культуру Лемків в Польщы

Wydaje Rada Muzeum Kultury Łemkowskiej w Zyndranowej.
Numer zredagował Władysław Graban; współpraca techniczna Piotr
Klinkowski. Stale współpracują: Jan Chowaniec, Teodor Kuziak, Seman
Madzelan, Mykoła Muszynka, Igor Pyrcz, Michał Sandowicz, Zbigniew
Siatkowski, Anna i Piotr Wirchniawscy. Adres do korespondencji:
33-380 Krynica, ul. Stara Droga 39, tel. 0-18 71-27-63. Adres Muzeum
Kultury Łemkowskiej: Zyndranowa 1, 38-454 Tylawa k/Dukli. Konto:
BS w Dukli Nr 68-2711-1.